

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Počátky české religionistiky:
Otakar Pertold a Josef Hanuš**

Bc. Miroslava Pelejová, DiS.

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

**Počátky české religionistiky:
Otakar Pertold a Josef Hanuš**

Bc. Miroslava Pelejová, DiS.

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Plzeň, duben 2014

.....

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	RELIGIONISTIKA JAKO VĚDA	4
3	RELIGIONISTIKA V ČESKÉM PROSTŘEDÍ.....	12
	3.1 Etapa vzniku a prvních vnitřních diferenciací.....	12
	3.2 Etapa pronásledování: duchovní a reálná emigrace religionistiky	15
	3.3 Etapa znovuoživení: zátěž minulosti a nároky současnosti..	17
4	OTAKAR PERTOLD – ŽIVOT	22
	4.1 DÍLO OTAKARA PERTOLDA.....	27
	4.2 ZÁKLADY VŠEOBECNÉ VĚDY NÁBOŽENSKÉ	31
	4.2.1 Pojem a rozsah náboženství	33
	4.2.2 Členění náboženství - náboženský světový názor	35
	4.2.2.1 Primitivní prvky světového náboženského názoru	36
	4.2.2.2 Druhotný náboženský světový názor	38
	4.2.2.3 Světový náboženský názor třetího stupně	39
	4.2.3 Náboženství jako jev společenský.....	40
	4.2.3.1 Třídění soustav náboženských	41
	4.2.3.2 Náboženské společnosti	43
	4.2.4 Věda náboženská	44
	4.2.4.1 Obsah a metody vědy náboženské.....	45
5	JOSEF HANUŠ – ŽIVOT A DÍLO	47
	5.1 ÚVOD DO SROVNÁVACÍ VĚDY NÁBOŽENSKÉ	51

5.1.1	Dějiny srovnávací vědy náboženské	53
5.1.2	Dějiny náboženství. Jejich pojem a předmět.	55
5.1.3	Dějiny náboženství: teorie o původu náboženství	58
6	SROVNÁNÍ DĚL O. PERTOLDA A J. HANUŠE	63
7	ZÁVĚR	70
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	72
9	RESUMÉ	75
10	PŘÍLOHY	77
10.1	Příloha č. 1. Otakar Pertold	77
10.2	Příloha č. 2. Josef Hanuš	78

1 ÚVOD

Pokud se budeme tázat po vzniku a počátcích české religionistiky, a především po jejích představitelích, zpravidla se nám dostane odpovědi, že jako etablovaná věda vznikla religionistika v českém prostředí především díky bádání a odborným pracím Otakara Pertolda. Je považován za vědce, který se na počátku 20. století pokusil předložit veřejnosti stručný a ucelený přehled o současném vývoji této vědy a kriticky ji zhodnotit. Na svých cestách nasbíral nepřeberné množství informací o indickém a orientálním náboženství, čímž přispěl k významnému rozvoji této vědy u nás. Dalším jeho velkým přínosem byla edukační činnost, protože se stal prvním profesorem religionistiky na Karlově univerzitě v Praze, čímž vstoupil do povědomí veřejnosti během svého života, ale i mnoho dalších let po své smrti. Vzhledem k tomu, že byl čínorodým autorem, vydal poměrně široké spektrum děl, která se nezabývala pouze obecnou religionistikou, ale i indickou kulturou a jejím náboženstvím, nebo etnologickými otázkami. Je tedy pochopitelné, že je v tomto ohledu považován za zakladatele české religionistiky. Přestože Pertoldovo působení a i jeho dílo jsou nepopíratelně právem považovány za stavební kámen vznikající vědy o náboženství u nás, objevily se hlasy současných badatelů, jako je například Karel Skalický¹, které staví na úroveň prvopočátků české religionistiky vedle Otakara Pertolda také Josefa Hanuše.

Cílem této diplomové práce bude stručné zachycení vývoje religionistiky v našem prostředí s důrazem na její počátky. Dále bude předloženo srovnání dvou konkrétních děl autorů – Pertolda a Hanuše, která obě vyšla ve stejném roce a byla stejně tematicky zaměřena. Jedná se o Pertoldovo dílo *Základy všeobecné vědy náboženské* a Hanušovo dílo *Úvod do srovnávací vědy náboženské*, obě vydaná v roce 1920.

---

¹ Mons. Prof. ThDr. PhLic. Karel Skalický, Th.D. (nar. 1934), je významným českým teologem současnosti, který pedagogicky působí na Teologické fakultě Univerzity v Českých Budějovicích. Je autorem děl *Za nadějí a smysl* (1995); *Hermeneutika a její proměny* (1997); *Po stopách neznámého boha* (1999) aj.

Bude nás především zajímat, jaká mají oba autoři východiska, závěry, jak vymezují stěžejní pojmy této vědy a v jakých bodech se oba liší či naopak setkávají.

Dalším cílem této práce bude určení významu a postavení těchto dvou osobností v české religionistice. Tedy, jak oba přispěli k formování české religionistiky a jaké je v ní jejich místo a zda je Pertoldovo prvenství ve vznikající české religionistice oprávněné.

V úvodu práce si nejprve vymezíme pojem religionistika a uvedeme významné představitele této vědy u nás. Pozornost věnujeme jak předchůdcům Pertolda a Hanuše, tak i jejich následovníkům.

Pro pochopení obou autorů je podstatné uvést jejich životní dráhu a mezníky, které je nejvíce ovlivnily. Nelze opominout ani další směřování a díla, která vydali. Proto jim bude věnovaná samostatná kapitola.

Cíle, které jsou vytyčené výše, budeme realizovat pomocí historické metody, srovnávací analýzy a analýzy pramenů a sekundární literatury. Vzhledem k tomu, že oba autoři žili na počátku minulého století, bylo potřebné zkoumat a dohledávat relevantní literaturu, a to především k jejich životu. O životě a tvorbě Josefa Hanuše se bohužel nevydalo mnoho literatury, a proto bylo v tomto případě použito množství informací především z díla Jana Voborského², který za přispění členů tzv. „*Hanušova komitétu*“³ sepsal dílo, jež se zřejmě nejpodrobněji zabývá životem a působením Josefa Hanuše. Při četbě tohoto sborníku je patrné, že Jan Voborský byl Hanušovým přítelem, který k němu zachovával velký respekt a zřejmě i obdiv a v úvodu sborníku jej charakterizuje jako: „*pionýra našich nábožensko-osvětových styků s cizinou a originálem své doby!*“⁴ Krátká stať o Josefu Hanušovi je obsažena v *Malém slovníku*

---

² Jan Voborský (1866–1934), spisovatel, redaktor a historik. Osobní přítel Dr. Josefa Hanuše.

³ *Hanušův komitét*, který se zasloužil o vydání knihy J. Voborského *Dr. Josef Hanuš: sborník na paměť pátého výročí smrti českého kněze-učence*, bylo tehdy sdružení pěti členů, jež jsou uvedeni v úvodu zmiňovaného sborníku. Členy byli Klapště Bohuslav, JUDr. Lněnička Josef, Titl Alexandr, Trnka Dominik, Voborský Jan.

⁴ VOBORSKÝ, Jan. *Dr. Josef Hanuš: sborník na paměť pátého výročí smrti českého kněze-učence*. Praha: n. vl., 1933, s. 10.

osobností českého katolicismu 20. století od Jiřího Hanuše. Kapitulu o jeho životě a díle věnoval ve své knize *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze* religionista Tomáš Bubík.

Životem a dílem Otakara Pertolda se zabývají Břetislav Horyna a Helena Pavlincová ve svém díle *Dějiny religionistiky: antologie*. Jan Heller o něm hovoří v díle *Nástin religionistiky* a poměrně hluboký zájem o Pertoldovu tvorbu projevil i Miloslav Krása, který společně s dalšími autory vydal sborník *Otakar Pertold and South Asian studies*, ze které jsem v této práci čerpala. Tomáš Bubík o Otakaru Pertoldovi také pojednává ve své knize *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*, kde jej uvádí jako zakladatele české religionistiky, i když k němu staví i Josefa Hanuše jako osobnost, stojící na počátcích české religionistiky.

2 RELIGIONISTIKA JAKO VĚDA

Religionistika je vědním oborem s poměrně krátkou tradicí, pokud ji budeme srovnávat s jinými vědními obory, přestože své poznatky sbírala po stovky let před svým oficiálním vyčleněním. Literatura určuje její vznik do 19. století, přičemž panuje i obecná shoda na podmínkách vzniku religionistiky jako samostatného vědního oboru. Religionistika jako věda mohla vzniknout až za takových společenských podmínek, kdy se věda mohla kriticky začít tázat po vzniku a příčinách náboženství. Pro takový krok bylo potřeba mít nastavené podmínky, jakými jsou například velké množství materiálu, týkajícího se náboženství, a s ním spojený zájem vědců o tuto problematiku s cílem odpovědět na otázky, které nové poznatky přinášely. Dalším důležitým faktorem byly především společenské a kulturní podmínky nakloněné svobodnému bádání.⁵ Při vzniku religionistiky jako samostatné vědy bylo nezastupitelné období osvícenství, jak dodává Jan Heller.⁶ Protože právě osvícenští učenci zdůrazňovali, že kromě křesťanství existují i jiná náboženství, která jsou založena na mravních hodnotách a dlouholeté tradici, a evokovali tak k otázkám po společných základech náboženství či se pokoušeli i o komparativní popisy různých náboženských projevů. Heller dále uvádí, že v době osvícenství se došlo k myšlence, že na počátku veškerého náboženství bylo tzv. *přirozené náboženství*, které se vlivem společensko-kulturního vývoje rozdělilo v současné náboženské systémy.⁷ Tato teorie měla i po úpadku osvícenství své stoupence, již se pokoušeli o určení kolébky náboženství, a potažmo civilizace. Pozornost se obrátila především na východ, a to zejména na Indii, kterou považoval za kolébku civilizace například již Voltaire.⁸ I Otakar Pertold směřoval svůj zájem ke studiu východního náboženství a písma sanskrt, které je sice

⁵ DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Teorie a dějiny náboženství*. 1. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, s. 7.

⁶ HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 51.

⁷ Tamtéž, s. 51.

⁸ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 17.

dnes již mrtvým jazykem, ale jsou v něm uchována mnohá díla dokazující kulturní a společenský vývoj Indie. O Pertoldově zaměření bude pojednáno podrobněji v následujících kapitolách.

Etablování religionistiky bylo z pohledu společensko-kulturního tedy procesem, který nebyl nijak překvapující, spíše naopak – byl vyústěním potřeby uspořádat dosavadní poznatky a sjednotit je pod jednu disciplínu. V tomto duchu se takto osamostatnilo mnoho dalších vědních disciplín, které v dnešní době pokládáme za přirozenou součást vědy. Mezi takové patří například psychologie, sociologie, sociální a kulturní antropologie, etnologie, lingvistika a další, které se současně podílí svým dílem na poznacích samotné religionistiky.⁹

Základní předmět zájmu religionistiky je tedy náboženství, které je zkoumáno z mnoha úhlů pohledů – od jeho vzniku a vývoje až po předmět náboženství a důvody jeho vzniku. Tím se v rámci religionistiky vyčlenily disciplíny jako dějiny náboženství a fenomenologie náboženství.¹⁰ K nim se dále řadí pomocné vědy religionistiky, mezi něž patří psychologie náboženství, sociologie náboženství a náboženská etnografie a etnologie,¹¹ které utvářejí souhrnný obraz o náboženství a jeho fenoménech. Jak si ovšem ukážeme později, i předmět religionistiky se vytvářel s vývojem doby a odlišoval se mezi badateli. Například Otakar Pertold vytyčuje předmět religionistiky jako soubor tří atributů,¹² které jsou vzájemně propojeny, a tím vytvářejí náboženství.¹³ Zároveň však autor podotýká, že předmět je ovšem proměnný, protože jsou odlišná i jednotlivá náboženství.

Na počátku vymezení předmětu religionistiky je nutné uvést vymezení samotného pojmu náboženství. Pokud bychom pátrali po jeho

⁹ DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Teorie a dějiny náboženství*. 1. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, s. 7.

¹⁰ Tyto dvě disciplíny považuje například Jan Heller za základní oblasti religionistiky, tedy jádro oboru, jak uvádí (viz HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 50.)

¹¹ HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 50.

¹² Těmi atributy jsou náboženské vědomí závislosti, které budí city, jež vedou ke kultu.

¹³ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 40.

lingvistické historii, zjistíme, že současný pojem náboženství je produktem doby antického Říma, byť ještě není explicitně daný.¹⁴ Současný pojem náboženství ve smyslu určité soustavy úkonů, symbolů a představ, jak je nyní chápeme, je vymezením moderní doby, protože, jak uvádí Jan Heller: „*Obecný pojem náboženství v moderním neutrálním a popisném významu biblická hebrejščina ani Starý zákon nemá.*“¹⁵ Heller následně i doplňuje, že ve Starém zákoně se slovo náboženství používá pouze sedmkrát, a to v českém významu jako bohabojnost nebo bázeň před bohem. Takový význam se přenáší i do Nového zákona, kde se objevuje slovo náboženství šestkrát a opět v několika přenesených významech jako bázeň před bohy či zbožné jednání nebo i kultické zařízení v Athénách.¹⁶

Dnešnímu neutrálnímu významu náboženství přispěl v prvním století před Kristem Cicero. Ten ve svém spise *De natura deorum* poprvé používá pojmu *religio* jako podstatného jména.¹⁷ Jak se ovšem dočteme později, ani on ještě nepoužívá slovo *religio* jako výraz pro náboženství, ale odvozuje jej od slovesa *relego*, *-ere*, které má význam „*znovu sebrat*“ a později i význam „*brát na něco ohled, respektovat*“. Cicero použil slova *religio* pro označení náboženských lidí, jako těch, kteří „*se všeho pečlivě chápou a berou na vše ohled.*“¹⁸

V českém jazyce se slovo náboženství přejalo z adjektiva nábožný. Přičemž nábožný byl ten, který „*myslí, pamatuje a bere ohled na Boha, kdo je zbožný.*“¹⁹ Etymologie tohoto slova ve svém původním významu chápala tedy náboženství jako individuální jev, který se později překlenuje na společenský v současném slova významu.

---

¹⁴ Heller dokonce uvádí, že definice náboženství může být tolik, kolik je jeho badatelů (viz HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 17.)

¹⁵ HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 15.

¹⁶ Tamtéž, s. 15.

¹⁷ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 29.

¹⁸ HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 16.

¹⁹ Tamtéž, s. 17.

Pokud bylo náboženství definováno jako vztah člověka k bohu, vyplynulo z toho explicitně privilegované postavení křesťanství, které bylo nejrozšířenějším náboženstvím v Evropě. Neboť právě křesťanství uctívá boha – jediného a pravého. Takové výhradní postavení křesťanství bylo pro církve v mnoha ohledech přínosné, protože si tímto způsobem rozšířila svůj potenciál vlivu, ale i degradující, neboť se mnohdy původní náboženská myšlenka stala předmětem moci jednotlivců. Z pohledu dnešní religionistiky bylo zavádějící a nepřínosné privilegované postavení křesťanství i z toho důvodu, že upozadovalo legitimitu jiných náboženských projevů, které nebyly považovány za hodnotné či dokonce rovnocenné křesťanství. Tak pak v dějinách docházelo k násilné rekatolizaci nebo mylnému výkladu ostatních náboženství prizmatem křesťanství.

Religionistika byla zpočátku považována za určitou konkurenci k teologii, která si vybudovala své postavení v evropském prostředí od počátku prosazování křesťanství. Proto bylo prosazení religionistiky procesem zdlouhavým a úzce spojenými se změnami ve společnosti. Horyna například označuje religionistiku za výtvar evropské moderny, který si prošel fází objevování a popisování nových náboženství a vytváření tzv. náboženské mapy světa přes komparaci s dominantním náboženstvím křesťanství až po současné zkoumání jednotlivých náboženství jako svébytných jevů a snahy upustit od vlastních zažitých zkušeností a naopak snahy pochopit vnitřní principy toho kterého náboženství.²⁰

Legitimitu religionistiky jako vědy vytvořilo hned několik pilířů, které vyvrátily pochybnosti. Religionistika se začala vyučovat na vysokých školách jako samostatný obor,²¹ vytvořila si strukturu metod zkoumání²² a

---

²⁰ HORYNA, Břetislav a PAVLINCŮVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 8.

²¹ První katedra dějin náboženství vznikla v Ženevě v roce 1873 na tamní Teologické fakultě. Následovaly pak země jako Francie, Belgie, Velká Británie, Německo.

²² Horyna s Pavlincovou uvádějí, že metodologie religionistiky je stále otevřenou debatou, protože se odvíjí od samotného sebepojetí religionistiky v jednotlivých vývojových etapách, čímž vlastně dochází k tomu, že metodologie je obrazem dějin religionistiky. Jako výsledek pak vidí vytvoření tzv. filosofie

jejím cílem bylo zejména popisovat a zkoumat různá náboženství, zachytit jejich historický vývoj, nikoliv je hodnotit z pohledu víry, boha či jejich pravosti. Tímto posledním rysem se především liší od teologie, jejímž cílem je výklad náboženských textů v kontextu dané víry a aplikace tohoto v konkrétním náboženském jednání. Religionistika se dopracovala během svého vývoje od popisování náboženství z perspektivy badatele na popis z perspektivy vyznavačů konkrétního náboženství, tedy etického přístupu k emickému, jak je často označováno v humanitních vědách.²³

Obecně se za zakladatele moderní religionistiky považuje Friedrich Max Müller (1823–1900), německý filolog, lingvista a orientalista, který se především věnoval indické kultuře a studiu mýtů. Vydal sérii překladů v rozsáhlém díle *Posvátné knihy Východu* poskytující enormní množství informací o východním náboženství, což přispělo k založení nového oboru. V roce 1867 publikoval své dílo *Střípky z německé dílny*, které je označováno za první dílo srovnávací religionistiky. Současně v tomto díle použil poprvé termín religionistika ve smyslu vědy, která se zabývá náboženstvím.²⁴ Religionistiku chápal jako vědu komparativní, jejímž cílem mělo být především srovnání jednotlivých náboženství, přičemž metodologicky čerpal z komparativní lingvistiky. Své poznatky ze srovnávací religionistiky vnášel do přednášek na univerzitě, a protože měly velký pozitivní ohlas, byly vydány knižně a později nazvány jako *Úvod do religionistiky (Introduction to the Science of Religion)*, první knižní úvod do vědy o náboženství.²⁵ Na komparativní funkci religionistiky kladl velký důraz a tvrdil, že: „kdo zná jen jediné náboženství, nezná

---

religionistiky, jež vyprojektovala i její metodologii. (viz HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 9.)

²³ Etický a emický přístup zavedl do společenských věd poprvé Kenneth Pike (1912–2000) americký lingvista. Navázal na něj americký kulturní antropolog Marvin Harris (1927–2001), který pojmy rozpracoval a definoval v současném významu.

²⁴ HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 39.

²⁵ Tamtéž, s. 39.

žádné, protože teprve srovnávání různých náboženství lze proniknout k tomu, co vůbec náboženství je.²⁶

V díle *Introduction to the Science of Religion* jsou obsaženy čtyři přednášky F. M. Müllera, které: „...were delivered at Royal Institution in London, in February and March 1870,...“²⁷ a měly za cíl podat úvod do srovnávací vědy o náboženstvích celého světa. Pro srovnávací religionistiku jsou významná náboženství s písemnými prameny – posvátnými knihami, na kterých aplikuje srovnávací metodu, jenomže takových náboženství je velmi málo, jak Müller konkretizuje, je jich osm.²⁸ Členění náboženství začíná u dvou větví árijské a semitské s následujícími slovy: „Let us look at the two races that have been the principal actors in that great drama which we call the history of the Word, the Aryan and the Semic, and we shall find that two members only of each race can claim the possession of a sacred code.“²⁹ Ač se Müller zcela distancoval od jakékoliv rasové diskriminace a neměl žádné intence v tomto směru bádát, byl kritizován za rasistický přístup a jeho dílo bylo k takovým účelům zneužito.

Kořeny náboženství spatřoval M. Müller v indoevropské archaické společnosti. Tímto přesvědčením se řadil k zastáncům degenerativní teorie vzniku náboženství. Tuto teorii aplikoval také na poznávací schopnosti lidí, když zkoumal, jak archaičtí lidé přiřazovali k přírodním jevům konkrétní názvy a k nim další významy, takže se postupně z „jména stává bůh“ neboli „nomen fit numen.“³⁰

²⁶ HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 58.

²⁷ MÜLLER, Friedrich Max. *Introduction to the science of religion*. New edition. London: Longmans Green And Co., 1882, s. 7. „... které byly předneseny na Královském institutu v Londýně v únoru a březnu roku 1870.“ (přeložila M. Pelejová).

²⁸ Tamtéž, s. 56.

²⁹ Tamtéž, s. 53. „Podívejme se na dvě rasy, které byly hlavními účastníky toho obrovského dramatu, který nazýváme dějiny světa, na árijskou a semitskou, a měli bychom zjistit, že pouze dvě větve z každé rasy mohou udávat vlastnictví posvátné knihy.“ (přeložila M. Pelejová).

³⁰ BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Vyd. 2. V Praze: Triton, 2007, s. 453.

F. Max Müller je v současné religionistice postavou, která má významné postavení v jejích vědeckých počátcích, jinak je v mnoha výzkumných ohledech již překonán. Již za svého života byl totiž konfrontován s výhradami k jeho vědeckým závěrům.³¹

Vedle Maxe Müllera přispěl k etablování religionistiky Cornelis Petrus Tiele (1830–1902), holandský teolog a badatel, který se zajímal především o starověká náboženství a přes své vlastní vyznání usiloval o založení vědy o náboženství s objektivním přístupem. Jeho přínos se promítl i do holandského školství, když pomohl religionistice ukotvit se na teologických fakultách jako samostatný předmět poprvé ve světové historii.³²

Další zakladatel Pierre Daniel Chantepie de la Saussaye (1848–1920), holandský vědec a farář reformované církve, patří do původního trojlístku zakladatelů religionistiky. Do dějin religionistiky se zapsal vydáním díla *Učebnice dějin náboženství*, která byla hodnotnou příručkou o náboženství po mnoho let. Jeho práce se zaměřovala na obecnou religionistiku, již dělil na historii a filozofii náboženství, a k nim přidal ještě fenomenologii náboženství. Jeho přístup dále rozpracoval další světově významný religionista G. van der Leeuw (1890–1950).³³ Německý indolog a teolog Rudolf Otto (1869–1937), autor díla *Posvátno: Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě (1917)* je dalším stoupence fenomenologie náboženství, který takto rozpracoval pojem svato. Friedrich Heiler (1892–1967) vydal rozsáhlou dílo *Náboženství lidstva (1961), která představuje soubornou publikaci komparativní religionistiky.*³⁴

---

³¹ Jeho výzkumné závěry hodnotil jako překonané již Otakar Pertold ve *svých Základech všeobecné vědy náboženské (1920)*. Jednalo se především o aplikaci srovnávací lingvistiky na srovnávací náboženství.

³² HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 40.

³³ HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 59.

³⁴ Tamtéž, s. 82.

K významným představitelům religionistiky z počátku 20. století a současnosti patří Mircea Eliade (1907–1986), rumunský religionista, filozof a autor mnoha děl, který se zabýval mýty, šamanismem či dějinami náboženství, Georges Dumézil (1898–1986), francouzský religionista a lingvista, který se věnoval mytologii a vytvořil hypotézu o „trojfunkční ideologii“, či Jacques Waardenburg (1930), holandský religionista.

Kromě samotné religionistiky přispěly významně k jejímu rozvoji pomocné vědy jako například antropologie, sociologie, psychologie, filozofie aj. Do tohoto okruhu řadíme například osobnosti, jakými jsou Edward Burnett Tylor (1832–1917), který je původcem hypotézy animismu a zakladatelem náboženské antropologie, se kterým polemizoval ve své knize i Otakar Pertold. Světově známý anglický kulturní antropolog James George Frazer (1854–1941) se zabýval také otázkou náboženství ve své rozsáhlé studii *Zlatá ratolest* vydané poprvé v roce 1890 ve dvou svazcích.³⁵ Etnolog a římskokatolický kněz Wilhelm Schmidt (1868–1954) vypracoval degenerativní hypotézu původu náboženství, na kterou navazoval například i Josef Hanuš. Jmenovat můžeme také Arnolda van Gennepa (1873–1957), který se jako první systematicky věnoval rituálům.³⁶

Ze sociologie přispěly osobnosti jako Émile Durkheim (1853–1917), Ernst Troeltsch (1865–1923) nebo Max Weber (1864–1920). V oboru psychologie se náboženstvím zabýval například americký pragmatik William James (1842–1910), který se ve svém díle *Druhy náboženské zkušenosti* (1902) zabýval vlivem náboženství na psychiku a postoje jedince. Hlubinní psychologové Sigmund Freud (1856–1939), Carl Gustav Jung (1875–1961) nebo Karl Kerényi (1897–1973) se zabývali otázkou náboženství z perspektivy lidského nevědomí.³⁷

---

³⁵ HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 68.

³⁶ Tamtéž, s. 73.

³⁷ Tamtéž, s. 76-77.

3 RELIGIONISTIKA V ČESKÉM PROSTŘEDÍ

Jak jsme již uvedli, religionistika je vědou, která se vyvíjí současně s vývojem lidské civilizace, a její směřování a východiska jsou tímto vývojem výrazně determinována. Stejně tomu bylo i v českém prostředí, kdy si česká religionistika vytvořila za poměrně krátké dějinné období dobré postavení i v rámci mezinárodní spolupráce, a to i přesto, že si „prošla“ během komunistického režimu obdobím politického pronásledování a zákazu. Těchto historických událostí se dotkneme později.

Dějinné vlivy jsou z pohledu české religionistiky zcela nepřehlédnutelný fakt, například pro Horynu a Pavlincovou, kteří uvádí, že díky politickému útlaku v druhé polovině 20. století si tato nová věda zažila vnitřní nestabilitu, která je odražena i v pohledu na zkoumané problémy. Tento destabilizující prvek vnímají jako handicap, který se projevil především v tom, že: *„česká religionistika disponuje jinou senzibilitou pro hodnocení vztahů mezi politikou a ideologií na jedné straně a vědou a akademickým studiem na straně druhé.“*³⁸ Jejich dělení vývoje české religionistiky tedy odráží dějinný vývoj naší země a řadí jej do třech období – *etapa vzniku religionistiky a prvních vnitřních diferenciací; etapa pronásledování: duchovní a reálná emigrace religionistiky; a etapa znovuoživení: zátěž minulosti a nároky současnosti.*³⁹ Toto dělení nabízí přehlednost a vystihuje současně historické události, které novou vědu u nás utvářely, proto jej zde uvádíme a převezmeme i pro tuto práci.

3.1 Etapa vzniku a prvních vnitřních diferenciací

Vzniku české religionistiky předcházela zájem badatelů o folklór a jeho rozmanité projevy. Nešlo tedy o přímo o tázání se po náboženských

³⁸ HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 60.

³⁹ Tamtéž, s. 61.

otázkách, ale o širší kulturní témata, jež byla navíc regionálně lokalizována. Tato etapa bádání spadá do první poloviny 19. století, kdy se v českém prostředí začíná prosazovat národní obrození, a s tím spojené hledání svébytnosti a autenticity naší země. Je tedy přirozené, že ve společenských podmínkách této doby, kdy se formoval český národ, byly obecnější otázky náboženského rázu upozaděny. Dle autorů Horyny a Pavlincové je zásadním rysem vznikající vědy o náboženství v českém prostředí odloučenost od lingvistiky. Podotýkají, že oproti trendům západních zemí, kde se při formování religionistiky silně vycházelo z lingvistických poznatků, je tato skutečnost pochopitelná, protože čeština se musela tehdy sama společensky uhájit a prosadit jako legitimní jazyk na úkor protěžované němčiny, jež byla v té době jazykem úředním i jazykem používaným na vysokých školách.⁴⁰ Vlivem dobových společenských poměrů se zaměřila vznikající věda o náboženství především na mimokřesťanská témata a na dějiny náboženství. Určitá společenská svázanost, kterou Horyna s Pavlincovou vnímají, ať již ve svých počátcích či následně především v době útlaku, neblaze dolehla i na vývoj a pokrok v této vědě a vyjadřují svou domněnku, že díky dobovému kontextu, ve kterém religionistika vznikala, se vytvořilo několik problémů, jež si s sebou nese do současnosti, jako jsou *„nezájem o teorii religionistiky a neochota k metodologické úvaze; stále znovu se objevující tendence k formování religionistiky v duchu aktuálních, dobově podmíněných filosofických a metodologických vůdčích idejí (fenomologie, strukturalismu, existencialismu apod.); nadhodnocování „spásonosného“ historicismu, po němž religionistika sahá vždy, když přestává být schopna dalšího metodického a metodologického rozvoje a vědecky tak selhává.“*⁴¹ Tuto kritickou domněnku ovšem doplňují pochopením nevyhnutelnosti takového vývoje, protože vědu o náboženství nelze odtrhnout od společenských vlivů. Otázkou úrovně a směřování české religionistiky se v této práci zabývat nebudeme, protože přesahuje rámec

⁴⁰ HORYNA, Břetislav a PAVLINCOVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 61.

⁴¹ Tamtéž, s. 62.

našeho zaměření, přesto je zde uvedena, jako jedno ze zajímavých témat zkoumané problematiky.

Protože se religionistika vyčlenila z filozofie, našli bychom mnoho pokusů o pochopení náboženských jevů právě v tomto oboru. Proudů, které ovlivňovaly filozofii a prosazovaly se v ní, vytvářely hranice a vztah i k nově vznikající vědě o náboženství. Protože se u nás religionistika začala rozvíjet až po první světové válce, musela si s určitým zpožděním oproti západoevropským zemím vydobýt postavení ve vědeckém světě. Postupným vydělováním se z filozofie si musela především stanovit předmět svého zkoumání a metodologii, a tím vymezit status samostatné vědy. Filozofie náboženství navazovala tehdy především na osvícenské myšlenky, a tedy prosazení rozumu a vědeckého přístupu při zkoumání – proto se vytvářela v myšlenkových proudech pozitivismu a scientismu⁴². V českém prostředí se touto tematikou zabývali z filozofického hlediska například Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937)⁴³, filozof Josef Tvrdý (1877–1941)⁴⁴, František Krejčí (1858–1934)⁴⁵ nebo filozof František Linhart (1882–1959)⁴⁶ či Emilián Soukup (1886–1962)⁴⁷. V tomto oboru bychom našli mnoho dalších významných filozofů, kteří zde uvedeni nejsou a zabývali se otázkou náboženství v době před etablováním religionistiky a v jejích počátcích.⁴⁸

⁴² Výsledkem pozitivistické a scientistické redukce náboženství bylo především zaměření se na stránku mravnosti jako hodnotu náboženství.

⁴³ T. G. Masaryk se zabýval otázkou náboženství v několika svých dílech například *Moderní člověk a náboženství* (1896), *Ideály humanitní* (1901), *V boji o náboženství* (1904), *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení* (1904), *Přehled nejnovější filozofie náboženství* (1905), *Zrcadlo katechetům* (1906), *Intelligence a náboženství* (1907), *Věda a církev* (1908).

⁴⁴ Prof. Josef Tvrdý byl českým filozofem a profesorem filozofie a psychologie na Masarykově univerzitě v Brně a na Univerzitě Komenského v Bratislavě. Inspirován především Masarykovou filozofií a pozitivismem posazoval humanitní ideály. V roce 1941 byl zatčen gestapem a deportován do koncentračního tábora Mauthausen, kde téhož roku zemřel.

⁴⁵ František Krejčí byl významným českým psychologem, filozofem a politikem. Zastáncem pozitivismu a antiklerikalismu.

⁴⁶ František Linhart byl českým teologem, profesorem, filozofem, který v roce 1930 vydává dílo *Úvod do filozofie náboženství*. Jeho filozofie je výrazně ovlivněna pozitivismem.

⁴⁷ Emilián Soukup spolu s Josefem Tvrdým byli zastánci pozitivismu. Napsal dílo *Filozofie náboženství* (1935), ve kterém vymezuje základní kategorie náboženství.

⁴⁸ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 46-47.

Kromě filozofie se na rozvoji religionistiky významně podílely její příbuzné obory, jako jsou orientalistika, egyptologie a zejména indologie, které si prostřednictvím svých stoupců vypracovaly metodologii a celosvětově uznávanou tradici.

Základy systematické vědy o náboženství pak položil v českém prostředí Otakar Pertold, který se o to zasloužil především svým dílem *Základy všeobecné vědy náboženské* vydaným v roce 1920. Je průkopníkem v mnoha ohledech, které si uvedeme v dalších kapitolách této práce. V tomto bodě je důležité zmínit fakt, že v relevantní literatuře o konstituování české religionistiky se zmiňuje pouze postava Otakara Pertolda, jako zakladatele české religionistiky, a o Josefu Hanušovi se mlčí.⁴⁹

3.2 Etapa pronásledování: duchovní a reálná emigrace religionistiky

Období mezi lety 1948–1989 vymezuje Horyna s Pavlincovou jako dobu pronásledování a úpadku religionistiky. V českých zemích se plně uplatnil komunistický režim, který náboženství pokládá za „*opium lidstva*“, jak se o něm vyjádřil Karl Marx. Náboženství se v kontextu Marxovy filozofie považovalo za prostředek vykořisťování ze strany vládnoucí třídy, a tudíž se stalo předmětem potlačování až likvidace.⁵⁰ Slovo likvidace je adekvátním vyjádřením k reálné situaci, která se tehdy v Československu děla. Religionistika byla zakázanou vědou a její stoupců a vyznavači byli buď pronásledováni, nebo donuceni k emigraci. Příkladem ad absurdum tehdejšího režimu byly zinscenované procesy, při kterých byli popraveni společensky nežádoucí lidé, mezi nimiž byl například

---

⁴⁹ Za relevantní literaturou v tomto ohledu považujeme tato díla: HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*, nebo HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*.

⁵⁰ HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 65.

v procesu s Miladou Horákovou popraven i český religionista a novinář Závaš Kalandra (1902–1950).⁵¹

Útlakem religionistiky se částečně zachoval ve svých počátcích tento obor na teologických fakultách, a jak Horyna s Pavlincovou podotýkají, to mělo za dopad její „teologizaci“, tedy pronikání teologických metod a zdůvodnění do nehodnotící religionistické vědy. Toto považují za prvek, který je v české religionistice nepůvodní a nadbytečný, protože výsledkem této asimilace bylo výrazné přiblížení se religionistiky k filozofii náboženství.⁵² Tímto procesem návratu k počátkům se dostala religionistika do určitého zpomalení, jež se například projevilo i oním dlouhodobým tápáním po jasné metodologii religionistiky.

Protestantská tradice se v této době angažovala v rozvíjení religionistiky v rámci nastavených společenských a politických mantinelů. Například Husova československá evangelická bohoslovecká fakulta⁵³ byla nositelkou určitého zachování náboženského bádání u nás v době, kdy jej politický režim zatlačoval. V roce 1950 se rozdělila na dvě fakulty, a to na Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu a na Husovu československou bohosloveckou fakultu, přičemž na Husově československé bohoslovecké fakultě působily takové osobnosti jako Jan Milič Lochmann nebo Jan Heller.⁵⁴

Oproti omezenému rozvoji religionistiky v této době docházelo k poměrně úspěšnému bádání v dílčích vědách o náboženství, jakými byly již výše zmiňované orientalistika, egyptologie a indologie. Samozřejmě se rozvíjela religionistika i za hranicemi československého území – sem přispěla československá vědecká inteligence, jež v době komunistického režimu emigrovala. Na výzkumech religionistiky

---

⁵¹ Závaš Kalandra byl českým průkopníkem ve studiu staroslovanských náboženství a pohanských kultů starých Čechů. Dílo *České pohanství (1947)* je jeho uznávanou vědeckou prací.

⁵² HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 66-67.

⁵³ Dnešní Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy.

⁵⁴ HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 67.

v zahraničí se podíleli například egyptolog Jaroslav Černý (1898–1970) na Oxfordské univerzitě nebo etnograf Otakar Nahodil (1923–1995) v Německu či Leopold Pospíšil (nar. 1923), emeritní profesor kulturní antropologie na Yale Univesity ve Spojených státech amerických a právník.⁵⁵

Religionistické bádání v této době bylo tedy poznamenáno politickým útlakem církví i akademického pole, které se odrazilo v pozdějším vývoji této vědy především v znovuosamostatňování se od ideologických a teologických vlivů v porevoluční době, a tím v jejím dalším zpomalení ve vývoji. Horyna s Pavlincovou k tomuto období podotýkají, že na své přesné zhodnocení si zatím musí počkat, a závěrem dodávají: *„Z hlediska religionistiky k němu (k tomuto období) lze říci jen málo: religionistika je přežila, což hraničí téměř se zázrakem. Přežila je roztržštěná, bez profilu a vědomí vědecké autonomie, s nezměrným deficitem v oblasti teorie a metodologie, bez mladých odborníků, bez zásadní literatury nutné k výuce oboru na vysokých školách, bez mezinárodních kontaktů, ať již v organizaci religionistického života nebo v oblasti dílčích výzkumů. S touto zátěží vstoupila do nynější fáze svého vývoje.“*⁵⁶

3.3 Etapa znovuoživení: zátěž minulosti a nároky současnosti.

Pádem komunistického režimu v roce 1989 se opět uvolnila cesta pro rozvoj vědeckého bádání, a to včetně religionistiky. Přesto se musí religionistika vypořádat s řadou potíží, ať již od samotného vytvoření institucionální základny až po vytvoření si své znovunabyté svébytnosti v akademickém prostředí a oproštění se od dosavadních vlivů. Její počáteční směřování pojímá Horyna s Pavlincovou skepticky z pohledu devastujícího vlivu nedemokratického režimu, který předcházel. Vidí totiž, jak dalece se posunulo západní bádání v religionistice, kterému byla česká věda velmi vzdálená. Bylo potřeba navázat mezinárodní spolupráci

⁵⁵ HORYNA, Břetislav a PAVLINCOVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 69.

⁵⁶ Tamtéž, s. 69–70.

se západní akademickou obcí a vytvořit prostor pro svobodné akademické bádání a výuku na univerzitách.⁵⁷

Významným krokem ve vývoji religionistiky po revoluci bylo v roce 1990 založení *Společnosti pro studium náboženství* (dnes *Česká společnost pro religionistiku*, jež sídlí v Ústavu pro religionistiku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně), která sdružuje odborníky v tomto oboru a navázala úzkou spoluprací se zahraničními vědeckými spolky, což byl jeden z jejích počátečních stěžejních úkolů. Prvním prezidentem této společnosti byl Jan Heller (1925–2008).⁵⁸ Česká společnost pro religionistiku vydává od roku 1993 odborný časopis *Religio: Revue pro religionistiku*, jež vychází dvakrát ročně.⁵⁹ Od svého založení Společnost uspořádala čtyři významné mezinárodní konference, kterými si vytvořila i své místo na mezinárodním akademickém poli.⁶⁰ Česká společnost pro religionistiku se stala členem dvou důležitých mezinárodních organizací, a to International Association for the History of Religions (IAHR) a European Association for the Study of Religions (EASR). Brno se v porevolučním období stalo pokrokovým městem prizmatem religionistiky, protože se zde vytvořila zmíněná Česká společnost pro studium náboženství, jejíž působení se posléze rozšířilo i na pražskou Karlovu univerzitu a na Univerzitu v Pardubicích, a současně zde byl otevřen první obor religionistiky na Masarykově univerzitě.

Vytvoření akademického zázemí a výuky tohoto oboru na vysokých školách se podařilo nejdříve na Masarykově univerzitě v Brně, když byl v akademickém roce 1992/1993 otevřen v rámci Filozofické fakulty

---

⁵⁷ HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 70.

⁵⁸ Prof. ThDr. Jan Heller byl významným českým religionistou a protestantským teologem zabývající se především Starým zákonem a obecnou religionistikou, v nichž získal profesuru. Je autorem responzivní hypotézy vzniku náboženství. Je autorem a spoluautorem mnoha knih, a hojně přispíval do odborných časopisů. K dalším zakládajícím členům spolku patřili B. Horyna, H. Pavlincová, R. Brázda, D. Lužný aj.

⁵⁹ Časopis *Religio: Revue pro religionistiku* je od června 2013 volně přístupný na internetu v digitální knihovně FF Masarykovy univerzity. Jsou zde k dispozici všechny články z časopisu od roku 1993.

⁶⁰ HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 70.

studijní obor religionistiky.⁶¹ Posléze se otevíraly obory religionistiky na dalších univerzitách v Čechách jako je Karlova univerzita v Praze, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích nebo Univerzita Pardubice. Dnešní zastoupení religionistiky na našich univerzitách deklaruje i její rychlý rozvoj a vyrovnání se s hendikepem, který postoupila v době komunismu. Současné ubírání religionistiky v Čechách jde již poměrně ruku v ruce s mezinárodním bádáním.

Jednotlivá pracoviště v Čechách se vzájemně doplňují svým zaměřením. Jeden z členů České společnosti pro religionistiku – Tomáš Bubík⁶² – hovoří o soudobém zaměření české religionistiky v těchto rovinách: brněnské pracoviště se orientuje především na sociologii náboženství, metodologické problémy a v poslední době se zajímá i o studium buddhismu a náboženských tradic Indie, Říma či historické problémy křesťanství. V Praze je religionistika zastoupena na Husitské teologické fakultě a na Evangelické teologické fakultě, přičemž významnými osobnostmi působícími v oboru jsou Jan Heller (1925–2008), Milan Balabán (nar. 1929)⁶³ nebo Pavel Hošek (nar. 1973)⁶⁴. Na Husitské fakultě působí takové osobnosti jako arabista a islamolog Luboš Kropáček (nar. 1939)⁶⁵, psycholog náboženství Pavel Řičan (nar. 1933)⁶⁶, religionista Jiří Gebelt (nar. 1968)⁶⁷, Zdeněk Vojtíšek (nar.

⁶¹ HORYNA, Břetislav a PAVLINCŮVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 70.

⁶² Doc. Mgr. Tomáš Bubík, Ph.D. religionista, který působí na Univerzitě v Pardubicích. Je autorem mnoha knih zabývajících se historií religionistiky, metodologií religionistiky, filozofií náboženství, náboženstvím a vědou či křesťanstvím.

⁶³ Prof. ThDr. Milan Balabán je religionista a evangelický teolog, profesor na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Jeho bibliografie je velmi rozsáhlá, zabývající se Starým zákonem, vírou aj. V roce 2002 byl vyznamenán prezidentem státním vyznamenáním za zásluhy o Českou republiku.

⁶⁴ Doc. Mgr. Pavel Hošek, Th.D. je proděkanem a vedoucím katedry religionistiky na Evangelické teologické fakultě v Praze. Kazatel Církve bratrské, autor několika publikací např. *Na cestě k dialogu. Křesťanská víra v pluralitě náboženství* (2005).

⁶⁵ Prof. PhDr. Luboš Kropáček, CSc. známý český islamolog. Působil jako vedoucí katedry religionistiky na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy. Autor mnoha děl o islámu, např. *Islámský fundamentalismus* (1996); *Duchovní cesty islámu* (1993) aj.

⁶⁶ Prof. PhDr. Pavel Řičan, CSc. je vystudovaný teolog a psycholog. Autor mnoha děl z oboru psychologie, ale i náboženství např. *Psychologie náboženství* (2002); *Psychologie náboženství a spirituality* (2007) aj.

⁶⁷ ThDr. Jiří Gebelt, Th.D. je tajemníkem katedry religionistiky na Filozofické fakultě v Pardubicích, zabývá se teorií a metodologií religionistiky, gnostickým náboženstvím, manicheismem.

1963)⁶⁸, zabývající se současnou náboženskou scénou, nebo Bedřich Nosek (nar. 1942)⁶⁹, který se věnuje především judaistice. Mezi zakládající osobnosti, které na Husitské fakultě působily, patří i Otakar A. Funda (nar. 1943).⁷⁰ Na pardubické univerzitě patří katedra religionistiky pod Filozofickou fakultou a je zastoupena početným týmem badatelů věnujících se zejména současné religiozitě, historii a metodologii religionistiky, historii náboženství a srovnávacímu studiu Evropy a orientálních tradic.⁷¹

Mezi osobnosti, které vědecky přispěly či přispívají k rozvoji religionistiky, patří například Břetislav Horyna (nar. 1959)⁷² a Helena Pavlincová (nar. 1948)⁷³, katolický teolog Karel Skalický⁷⁴ či Zdeněk R. Nešpor (nar. 1976).⁷⁵ Dále známý katolický kněz Tomáš Halík (nar. 1948)⁷⁶ nebo historikové Jiří Hanuš (nar. 1963)⁷⁷ či Pavel Marek (nar. 1949)⁷⁸ jsou vědci, kteří se aktivně zabývají současnými otázkami religionistiky a utvářejí její podobu. Výčet osobností není jistě úplný, ale

⁶⁸ Doc. PhDr. Jiří Vojtišek, Th.D. je český religionista zabývající se současnou scénou sekt, studiem kultů a náboženských hnutí. Je vedoucím katedry religionistiky na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy.

⁶⁹ Doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc. vedoucí oddělení judaistiky na katedře biblistiky a judaistiky Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy. Autor díla *Židovské tradice a zvyky* (2010).

⁷⁰ Prof. ThDr. Otakar A. Funda, Th.D. filozof a religionista. Působil na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy, nyní působí na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy a externě i na dalších univerzitách, např. Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Autor děl *Ježíš a mýtus o Kristu* (2007); *Mezi vírou a racionalitou* (2003); *Znavená Evropa umírá* (2000) aj.

⁷¹ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 175.

⁷² Prof. PhDr. Břetislav Horyna, Ph.D. český filozof a religionista, autor děl *Úvod do religionistiky* (1994); *Dějiny religionistiky* (2001) s Helenou Pavlincovou aj.

⁷³ Doc. PhDr. Helena Pavlincová, Ph.D. působí na Filozofické fakultě Univerzity Masarykovy v Brně jako profesorka religionistiky, vystudovala religionistiku a bohemistiku.

⁷⁴ O Karlu Skalickém viz výše s. 1.

⁷⁵ Doc. PhDr. Zdeněk R. Nešpor, Ph.D. se zabývá historií náboženství a sociologií a vyučuje na Karlově univerzitě v Praze Fakultě humanitních studií.

⁷⁶ Mons. Prof. PhDr. Tomáš Halík, Th.D. je katolický kněz, religionista a profesor na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity. Autor velkého množství děl s mezinárodním přesahem. Je prezidentem České křesťanské akademie. Věnuje se mezináboženskému dialogu. Je držitelem množství ocenění, aktuálně čerstvým laureátem Templetonovy ceny, a autorem velkého množství děl.

⁷⁷ Prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. (nar. 1963) je současný historik a profesor na Filozofické katedře Masarykovy Univerzity v Brně, který se mimo jiné zabývá dějinami křesťanství. Shoda příjmení s Josefem Hanušem je souhrou náhody.

⁷⁸ Prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr. působí na katedře historie Filozofické fakulty Palackého Univerzity v Olomouci. Autor díla *Apologetové nebo kacíři? Studie a materiály k dějinám české Katolické moderny* (1999) aj.

vzhledem k tématu naší práce pokládáme za podstatné uvést alespoň nejdůležitější jména.

Česká religionistika nemá tak dlouholeté zkušenosti, jaké můžeme zaznamenat u religionistiky v západních zemích, a její vývoj byl navíc narušen půlstoletím útlaku a snahy o její likvidaci, proto je tímto specifická. Jak jsme si uvedli výše, přesto je její současná úroveň srovnatelná se zahraničím, a rozvoj se odehrává na mnoha polích akademické půdy. Možná nemáme svého Müllera, Eliadeho, Frazera ani van der Leeuwa, jak tvrdí Horyna, kteří vytvářeli samostatnost religionistiky a její svébytnost mezi ostatními obory, nicméně máme mnoho významných osobností, které rozvíjely svůj zájem o tento obor a zasloužily se o její rozkvět a současné postavení. A možná i doba normalizace vytvořila o to silnější odhodlání mezi religionisty k zachování této tradice. Jistě bylo obtížné v porevoluční době vyrovnat se s deficitem výzkumů a pokroků v oboru, ten se však díky rychlé obrodě vědeckého zájmu v zemi a navázání spolupráce s mezinárodními organizacemi vymazal, a v současnosti lze tento fakt vnímat hlavně v historické perspektivě.

4 OTAKAR PERTOLD – ŽIVOT

Otakar Pertold se narodil jako jediný syn v rodině Pertoldových v Jaroměři dne 21. března 1902. Jeho otec Jan Pertold pracoval ve vedení cukrovaru. Jeho matka se jmenovala Pavlína Pertoldová, roz. Čerychová. Z Jaroměře se rodina stěhovala do Klobouk u Slaného a později do Mšené poblíž Budyně nad Ohří, a to vždy z důvodu otcova zaměstnání.⁷⁹

Základní školu navštěvoval Otakar Pertold v Kloboučích, posléze vystudoval gymnázium ve Slaném. Při studiích na gymnáziu se začal formovat jeho zájem o náboženskou vědu, a to především v nekonfesním duchu. Po gymnáziu nastoupil v roce 1902 na studia filozofie a matematiky a fyziky na Karlo-Ferdinandovu univerzitu v Praze.⁸⁰ Brzy se však zaměřil pouze na klasickou a orientální filozofii. Klasickou filozofii studoval u Františka Drtiny, T. G. Masaryka, Františka Čády a Františka Krejčího. Zájem o sanskrt a orientální filozofii u něj zejména prohloubil profesor Josef Zubatý a Rudolf Dvořák.⁸¹ Po třech letech studia na univerzitě byl nucen přerušit, aby vykonal povinnou vojenskou službu, a následně studium na univerzitě dokončil v roce 1908 doktorátem v oboru orientální filologie. Jeho vědecký zájem se začal ubírat zejména k náboženské problematice Indie a také k obecné vědě o náboženství.

Již během studia na univerzitě si rozšiřoval své znalosti v zahraničí, a to zejména studijními cestami do Německa a Skandinávie, kde navazoval kontakty s orientalisty a sbíral poznatky o Indii, Cejlonu a jejich náboženství. Jak se Pertold sám vyjádřil, nejvíce ho ovšem ovlivnil pro jeho studium Indie a Cejlonu profesor Wilhelm Geiger, u kterého

---

⁷⁹ ČSAV. ORIENTÁLNÍ ÚSTAV. PRAHA. SYMPOZIUM a KRÁSA, Miloslav, ed. *Otakar Pertold and South Asian studies: [Symposium Prague 1986, Czechoslovak Society for international relations, Oriental institute of the Czechoslovak Academy of sciences: proceedings]*. Prague: Czechoslovak Society for International Relations, 1986. xiii, s. 19.

⁸⁰ Dnešní Karlova univerzita, tento název nese od roku 1920.

⁸¹ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 76.

strávil semestr v Erlankách v Bavorsku a který měl široké znalosti jazyka, náboženství i kultury obyvatel Cejlonu, a Pertolda učil jak jejich jazyk, tak náboženské tradice.⁸² Další jeho realizované studijní pobyty byly v Londýně a v Leidenu.

Po studiu se rozhodl vycestovat do Indie jako vědec, a protože cesta byla finančně nákladná a Pertold nezískal přes své oficiální žádosti žádnou finanční podporu ze strany státu, musel nejdříve spořit peníze. Přesto se již v roce 1909 vydal do Indie a na Cejlon, kde celkově strávil jeden rok, a vrátil se tam i později. Po návratu z Indie se usadil na několik měsíců v Londýně, aby zde zkompletoval materiály, které získal zahraničním studiem, k čemuž mu posloužila především Orientální knihovna Britského muzea v Londýně a knihovna Indického úřadu. Získané informace posléze prezentoval na IV. Mezinárodním kongresu historie náboženství v Leidenu, na kterém se sám také angažoval poprvé jako spoluorganizátor a kde se setkal s velkým ohlasem.⁸³

Jeho následným studijním pobytem byla Paříž. Zde studoval na École des hautes études, která byla tehdy zřejmě jedinou necírkevní fakultou v Paříži, a taktéž využíval služeb tamní Národní knihovny. Pertold v této době měl nashromážděno mnoho odborného materiálu, který zamýšlel publikovat v knižní podobě, ovšem tento záměr přerušila první světová válka, do které byl i on povolán. I během této nepříznivé doby se Pertold nepřestal věnovat etnografii a religionistice, a především ze závěrečného válečného období, které strávil na ruské frontě, si přivezl množství fotografií.⁸⁴

Po první světové válce požádal o habilitaci na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity a získal ji v roce 1919 za práci *Cejlonská božstva Gará a Girí*. Stal se tak soukromým docentem nově zřízené

---

⁸² ČSAV. ORIENTÁLNÍ ÚSTAV. PRAHA. SYMPOZIUM a KRÁSA, Miloslav, ed. *Otakar Pertold and South Asian studies: [Symposium Prague 1986, Czechoslovak Society for international relations, Oriental institute of the Czechoslovak Academy of sciences: proceedings]*. Prague: Czechoslovak Society for International Relations, 1986. xiii, s. 20-21.

⁸³ Tamtéž, s. 22.

⁸⁴ Tamtéž, s. 22.

katedry srovnávací mytologie nižších plemen jihoasijských a australských. Své akademické zaměření si o rok později rozšířil habilitací v oboru srovnávacích dějin náboženství za práci *Základy všeobecné vědy náboženské*.⁸⁵

V roce 1920 se opět vypravil do Indie, tentokrát již i se svou ženou Annou, kterou si bral již v roce 1915. Pertold tehdy v Indii vykonával post československého konzula (jednalo se o první post konzula v historii Československa vůbec). Během tříletého konzulátu v Indii cestoval a sbíral další studijní materiály týkající se náboženství a zvyků v Indii, na Cejlonu i Barmě. Tyto poznatky později publikoval knižně v dílech *Perla Indického oceánu* (1926) či *Ze zapomenutých koutů Indie* (1927). Kromě toho se stal členem vědeckého spolku v Bombaji a v Kolombu na Srí Lance.

V červnu 1923 mu vypršel post konzula v Bombaji a vrátil se zpět do Prahy, kde usiloval o získání postu mimořádného profesora srovnávací vědy náboženské Karlovy univerzity, což mu bylo uděleno až v roce 1927. Kromě výuky se věnoval zejména publikační činnosti, a to jak psaní monografií, tak i článků do odborných časopisů. Jako slušný přivýdělek mu také posloužilo překladatelství. Řádným profesorem Karlovy univerzity byl jmenován až v roce 1934 a za přispění Františka Krejčího byla na Filozofické fakultě UK zřízena katedra srovnávací vědy náboženské, kterou od roku 1945 vedl právě Otakar Pertold. V roce 1948 byla katedra začleněna pod katedru etnografie a samostatné bádání o náboženství bylo tímto přerušeno po celou dobu komunistického režimu. Pertold následně vedl i katedru etnografie od roku 1951.⁸⁶

Pertoldův entusiasmus pro studium Orientu a jeho náboženství se promítnul i do dalších činností veřejného života. Například se podílel na založení a fungování Orientálního ústavu, dále Náprstkova muzea, Volné myšlenky nebo Jednoty českých filologů. Byl členem mnoha

---

⁸⁵ HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 336.

⁸⁶ Tamtéž, s. 336.

akademických institucí zabývajících se problematikou Orientu nebo náboženskou tematikou, které působily jak v českém prostředí, tak i za jeho hranicemi. Zprostředkoval mnoho mezinárodních kontaktů, jež pomohly rozvíjet tehdejší vědu, a byl účastníkem mnoha významných mezinárodních kongresů.

Během druhé světové války se uchýlil do ústraní a ve svém domě v Krhanicích u Sázavy strávil celé válečné období. Po válce se opět veřejně angažoval jako profesor na Karlově univerzitě. Publikoval v časopise *Nový Orient*⁸⁷ a současně pracoval na knižních monografiích, o kterých se podrobněji zmíníme v následující kapitole.

Období normalizace přečkal Pertold více méně bez společenské újmy v tom smyslu, že byl stále akademicky činný, vydal řadu knih a dokonce po zrušení oboru srovnávací vědy náboženské na Filozofické fakultě Karlovy univerzity byl Pertold pověřen vedením katedry národopisu a dějin náboženství. I díky tomuto faktu nebylo zcela zlikvidováno akademické bádání o náboženství, ač doznalo významných změn⁸⁸ stejně tak jako Pertoldova tvorba. V tomto bodě je zajímavé nahlédnout do literatury s otázkou, jak je hodnoceno Pertoldovo vystupování v tomto období? Zajímavé proto, že v mnoha publikacích se o Pertoldově působení v době normalizace nehovoří. Například v *Antologii* B. Horyny a H. Pavlincové není o tomto období jeho života žádná zmínka a veškeré informace o Otakaru Pertoldovi se týkají jeho významu při zakládání české religionistiky a jeho tvorby s akcentem na akademickou činnost, mezinárodní zastupování a výzkumy. Jan Heller a Milan Mrázek pak hodnotí Pertoldovo dílo následovně: „*Trvalou cenu mají nepochybně výsledky jeho indologických studií... po válce vydal*

---

⁸⁷ Časopis *Nový Orient* poprvé vyšel v roce 1945 z činnosti Orientálního ústavu v Praze, jenž byl založen již v roce 1922 za významného přispění prezidenta T. G. Masaryka. Časopis vychází do současnosti jako čtvrtletník pro zájemce o dění v Asii a Africe z hlediska historie, kultury, náboženství a společenského vývoje. U vzniku časopisu stáli sinolog Zdeněk Hrdlička, indolog Miloslav Krása a historik umění Lubor Hájek.

⁸⁸ Katedra národopisu a národních dějin byla posléze přeorganizována a přejmenována již pouze na Katedru národopisu, a to v letech 1954/1955. (viz BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 133.)

přepřacovaný *Úvod do vědy náboženské (1947)*, v němž se stejně jako ve své poslední závažnější knize *Co je náboženství (1956)* dal v podstatě do služeb marxistické protináboženské propagandy.⁸⁹ Zuzana Ondomišiová, která se podílela autorsky na díle M. Krásky *Otakar Pertold and South Asian studies* a zpracovala pro tento sborník jeho život a dílo, k tomuto tématu uvádí, že Pertold působil zejména na akademickém poli, spolupracoval při činnostech Náprstkova muzea, stal se členem *Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí* a působil aktivně i v mezinárodní vědecké sféře. K jeho 70. narozeninám byl navržen čtyřmi vědeckými institucemi, a to Československou akademií věd, editory časopisu *Československá etnografie*, Náprstkovým muzeem a Orientálním institutem k udělení Řádu práce, jenž mu byl nakonec udělen až k jeho 80. narozeninám.⁹⁰ Celou jednu kapitolu pak věnuje Tomáš Bubík Otakarovi Pertoldovi a „jeho poučovacímu pojetí religionistického bádání“.⁹¹ Hovoří o tom, že Pertold tehdy jako vedoucí katedry na Univerzitě Karlově upouští od výuky náboženství a přesunuje zájem především na orientální studia. Jedním z jeho kolegů na katedře a současně i jeho žák byl tehdy Otakar Nahodil,⁹² který o Pertoldovi řekl, že na pozici marxismu přešel v době druhé světové války.⁹³ Obecně se k Pertoldovu působení během socialismu literatura příliš do široka nevyjadřuje. Je v ní deklarován především jeho vědecký přínos pro religionistiku, do které patří i jeho vědecká a akademická činnost za socialismu.

Pertold musel z politických důvodů v roce 1956 znovu obhájit svou docenturu a profesuru. V roce 1956 předložil svou knihu *Pověra a*

⁸⁹ HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004, s. 67.

⁹⁰ ČSAV. ORIENTÁLNÍ ÚSTAV. PRAHA. SYMPOZIUM a KRÁSA, Miloslav, ed. *Otakar Pertold and South Asian studies: [Symposium Prague 1986, Czechoslovak Society for international relations, Oriental institute of the Czechoslovak Academy of sciences: proceedings]*. Prague: Czechoslovak Society for International Relations, 1986. xiii, s.27.

⁹¹ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 133.

⁹² Otakar Nahodil (1923–1995) byl českým etnografem, v 60. letech byl perzekvován, proto emigroval do SRN. Je autorem např. knihy *Původ náboženství (1954)*.

⁹³ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 134.

pověřivost, na jejímž základě titul obhájil v oboru historických věd. Již v této a následujících knihách Pertold vyjadřuje svůj příklon k marxismu a tendence k otevřenému ateismu. Bubík jeho práce z tohoto období považuje za tendenční k tehdejšímu politickému režimu, ze kterých se vytratila snaha o neutrální náboženskou vědu.⁹⁴

V roce 1961 byl Otakar Pertold jmenován členem komise pro doktorské studium v oboru Orientálních studií na Filozofické fakultě Karlovy univerzity. Aktivně působil do svých pozdních let.

Otakar Pertold zemřel dne 3. května 1965 ve svých 81. letech v Praze.

4.1 DÍLO OTAKARA PERTOLDA

Publikační činnost Otakara Pertolda byla velmi bohatá. Vedle velkého množství odborných článků byl i produktivní autor knižních publikací, které si zde uvedeme, a v neposlední řadě jsou známé i jeho rozhlasové rozhovory, kterými propagoval vědu ve veřejném životě. Významnou devízou, kterou Pertold opanoval, byla jeho velmi dobrá jazyková vybavenost, měl tudíž otevřenou bránu ke studiu předmětu ze zemí, které byly vědecky pokročilejší. Jak jsme již zmínili, jeho jazykové znalosti lze doložit z jeho studijních pobytů v Německu, Nizozemí, Dánsku, Francii, Spojeném království Velké Británie, Indii, Cejlonu, Barmě a v dalších zemích. Byl také autorem první učebnice hindštiny a vedle toho působil i jako tlumočnick do orientálních jazyků jako například bengálštiny, pálijštiny, tamilštiny a barmštiny, hindustání, sinhálštiny.⁹⁵

Vzhledem k množství knih, článků a děl, jejichž je autorem nebo se na nich spolupodílel, si uvedeme zde pouze ty, které jsou považovány

⁹⁴ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 136.

⁹⁵ HORYNA, Břetislav a PAVLINCOVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 337.

za jeho významná díla.⁹⁶ Protože se v literatuře k osobnosti Otakara Pertolda vyskytují buď strohé výčty publikací či článků, nebo se pak zcela neztotožňují výčty jeho děl, uvedeme si v této práci díla, jež jsou opřená o literaturu a z části vytvořená vlastní úvahou.

Jeho vědeckou literární prvotinou je označována jeho doktorská práce *Herbatismus v pedagogické literatuře anglické a americké (1908)*,⁹⁷ která se zabývala filozofickým směrem herbatismus, jenž se promítl i do způsobu pedagogické činnosti.

Religionistickou tematikou se již zabýval v díle *Cejlonská božstva Gará a Girí. Příspěvek k poznání původního náboženství cejlonského (1912)*, které prezentoval na Mezinárodní konferenci v Leidenu téhož roku, a současně byla jeho habilitační prací, na jejímž základě získal v roce 1919 titul soukromého docenta. V tomto díle pojednával o původním předárijském náboženství na Srí Lance.

V roce 1919 vydal knihu *Úvod do studia náboženství*, o které se sám Pertold vyjádřil následovně: „*Moje knížka Úvod do studia náboženství (ve sbírce „Za vzděláním“, Praha 1919), jest jen stručný, všech vědeckých podrobností zbavený výtah této knihy,*⁹⁸ určený pro poučení širších vrstev.“⁹⁹ Jedná se o souhrn přednášek, které v roce 1913 přednesl na výzvu Svazu osvětového.¹⁰⁰ Toto dílo hodnotil později sám Pertold jako příliš stručné, které nelze považovat za solidní úvod do náboženské vědy určeného pro vědecké účely.¹⁰¹

Až následující titul *Základy všeobecné vědy náboženské* vydaný roku 1920 je označován za první pokus o systematické a vědecké

⁹⁶ Ve sborníku Miloslava Krásy je v kapitole Bibliografie Otakara Pertolda uvedeno 160 publikací včetně článků a spoluautorských knih viz ČSAV. ORIENTÁLNÍ ÚSTAV. PRAHA. SYMPOZIUM a KRÁSA, Miloslav, ed. *Otakar Pertold and South Asian studies: [Symposium Prague 1986, Czechoslovak Society for international relations, Oriental institute of the Czechoslovak Academy of sciences: proceedings]*. Prague: Czechoslovak Society for International Relations, 1986. xiii, s. 157.

⁹⁷ HORYNA, Břetislav a PAVLINC OVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 336.

⁹⁸ Touto knihou Pertold myslí *Základy všeobecné vědy náboženské (1920)*.

⁹⁹ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 11.

¹⁰⁰ PERTOLD, Otakar. *Úvod do studia náboženství*. Praha: Vilímek, 1919, s. 3.

¹⁰¹ PERTOLD, Otakar. *Úvod do vědy náboženské*. První vydání. V Praze: Melantrich, 1947, s. 6.

vymezení náboženské vědy u nás. Otakar Pertold si sám vytyčil cíl předložit „*úvod do problémů této vědy*“, protože věda o náboženství byla tehdy vědou „*nehotovou*“, a nebylo tudíž možné předkládat nějaké „*hotové soustavy vědy náboženské*.“¹⁰² Vzhledem k tomu, že o této knize budeme pojednávat v následujících kapitolách podrobně, nebudeme ji zde více charakterizovat a budeme pokračovat ve výčtu dalších významných prací Otakara Pertolda.

Pertold měl v úmyslu sestavit pro své studenty dějiny náboženství světa, na kterých by se autorsky podíleli i další badatelé, ovšem z tohoto úmyslu nakonec vznikly pouze dvě publikace, z nichž jednu vydal právě Otakar Pertold pod názvem *Náboženství národů nekulturních* (1925) a druhou pak Čestmír Loukotka s názvem *Náboženství Indiánů* (1926).¹⁰³

Z cest do Indie, Barmy a na Cejlon získal velké kvantum materiálu, který následně vydal knižně v několika publikacích či člancích. Po návratu z Indie napsal sbírku *Cesty po Hindustánu 1909–1910* (1916). Následně vychází v roce 1919 *Jihoindické vzpomínky*, jež doplňují další sbírky inspirované jeho cestami po Orientu, a to v roce 1926 kniha *Perla Indického oceánu* a o rok později kniha *Ze zapomenutých koutů Indie*. Nespočet článků, které se tematicky zaměřily především na kulturu a náboženství Orientu, zde nebudeme uvádět, neboť bychom tím pravděpodobně zabředli do telegrafického výčtu názvů.

Do historie českého, ale i evropského bádání se zapsal vydáním první učebnice hindštiny, jež vyšla v roce 1930 pod názvem *Učebnice hindustání pro školy a samouky se zvláštním zřetelem k potřebám obchodníků, konsulárních úředníků a turistů*. Její druhé vydání vyšlo v roce 1939.

---

¹⁰² PERTOLD, Otakar. *Úvod do vědy náboženské*. První vydání. V Praze: Melantrich, 1947, s. 7.

¹⁰³ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 77.

Úvod do vědy náboženské (1947) je považováno za revidované vydání *Základů všeobecné vědy náboženské*. Tuto knihu považoval Pertold za skutečný pokus o vědecký úvod do náboženské vědy. S ohledem na nasbírané znalosti a vědecký pokrok se ohlíží zpět i na sbírku *Základy všeobecné vědy náboženské (1920)*, kterou považuje za předčasný pokus o vymezení náboženské vědy.¹⁰⁴ Protože máme k dispozici obě uvedená díla, pokusíme se v této práci o stručné srovnání obou sbírek s důrazem na myšlenkový posun autora během doby bezmála třiceti let.

V roce 1956 vydává Pertold další práci nazvanou *Co je náboženství? A o rok později ještě útlou knihu Náboženství mimokřesťanská*.

Poslední Pertoldovo dílo *Džinismus (1966)* vyšlo až po jeho smrti. Zabývá se zde studiem různých náboženství a dochází k závěru, že „*existují náboženství, která umožní vědeckému studiu hlubší vhled do povahy náboženství než jiná.*“¹⁰⁵ Přičemž džinismus se mu jevil jako jeden z těchto systémů. Džinismus Pertold označuje za náboženství,¹⁰⁶ které je výhradně intelektualistické, založené na rozumové činnosti člověka, a jeho počátky sahají do starších dob než například buddhismus. Pertold tento spis značil za své vrcholné dílo.¹⁰⁷

Shrneme-li si výčet děl, který je zde uveden (s vědomím, že jsme zde neuvedli veškerou jeho literární činnost), dojdeme k závěru, že Otakar Pertold měl několik okruhů zájmu, kterým se věnoval do hloubky. V první řadě to byla indologie a s ní spojené studium kultury, náboženství, a potažmo i cestovatelské záznamy. Samotná věda o náboženství byla velkým tématem, kterému se věnoval hned vedle indologie, a jež mu

¹⁰⁴ PERTOLD, Otakar. *Úvod do vědy náboženské*. První vydání. V Praze: Melantrich, 1947, s. 6.

¹⁰⁵ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 76.

¹⁰⁶ Džinismus je jedním z nábožensko-filozofických směrů Indie, který je odnoží filozofie hinduismu. V 6. stol. př. Kr. ho v Indii založil Vardhamana Mahavira. (viz *Filosofický slovník*. 2., opr. a rozš. vyd. Olomouc, 2002, s. 129).

¹⁰⁷ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 76.

přinesla význačné postavení na poli počínající české religionistiky. Dále se věnoval kultuře a jejím praktickým projevům v lidském životě, zejména spojených s náboženstvím, a v neposlední řadě se věnoval studiu jazyků, jak filologii, tak cizím jazykům, jež uplatnil ve vědecké, autorské, pedagogické i předkladatelské činnosti.

Je zřejmé, že Pertoldův vědecký potenciál byl velice široký a stejně tak i jeho přínos pro rozvíjející se vědu v českém prostředí. Snad jedinou vadou, kterou lze v Pertoldově tvorbě spatřit, je pozdější příklon k marxismu, jež se promítl i do jeho literární tvorby. Nezodpovězené otázky zůstávají i v jeho aktivním působení v době socialistického režimu u nás, což jsou ovšem otázky, které přesahují rámec této práce a byly by předmětem samostatného zkoumání především v archivních materiálech, neboť, jak jsme již výše nastínili, literatura se tomuto tématu příliš nevěnuje.

V následující kapitole si podrobněji rozebereme dvě jeho stěženi religionistická díla *Základy všeobecné vědy náboženské* a *Úvod do vědy náboženské*.

4.2 ZÁKLADY VŠEOBECNÉ VĚDY NÁBOŽENSKÉ

Tuto knihu vydává autor v době, kdy dochází v českém prostředí k prosperitě a rozvoji demokracie, a tudíž i k přílivu zahraničních vlivů a vědeckých poznatků. Panující společenské podmínky mu navíc umožnily mnoho studijních i pracovních zahraničních pobytů. To byl příznivý podklad pro vydání knihy, která v našem prostředí tehdy chyběla, jak se domníval i sám Pertold. Kniha obsahuje osm hlavních kapitol, rozpracovaných na 283 stranách.

Úmyslem O. Pertolda bylo vydat příručku pro studenty i odborníky pojednávající o dosavadním vývoji a závěrech vědy náboženské, o předmětu, problémech i výsledcích, kterých dosud tato nově vznikající věda dosáhla.

V úvodu knihy předkládá čtenáři rešerši literatury, a to v první řadě světové, a vedle toho i několik málo pokusů z českého prostředí. Maxe Müllera považuje za průkopníka vědy o náboženství, přestože jeho poznatky považoval za překonané a významné spíše z historického hlediska. Těleho práce byla pro Pertolda také v mnoha ohledech neaktuální, ale jeho *Kompendium náboženské historie* (1912) považuje za zdařilé dílo, stejně jako dílo F. Byrona Jevonse. Mezi hodnotná díla řadí *Introduction to the History of Religions* od C. Howella Toyeho, či *The golden Bough* a *The Belief in Immortality and the Workship* od J. G. Frazera. Z českých autorů vybírá díla VI. Vašátka *Počátkové náboženství* (1894), F. S. Nežáreckého knihu *O náboženství* (1908), T. G. Masaryka a jeho přednášku *Přehled nejnovější filosofie náboženství* (1905) a svou prvotinu *Úvod do studia náboženství* (1919). Pertold uvádí i jednu knihu z katolického prostředí od Conrada Orelliho *Allgemeine Religionsgeschichte*, zajímavou popisem různých náboženství z jednoho stanoviska pisatele. Za nejlepší knihu k náboženskému úvodu považuje *Lehrbuch der Religionsgeschichte* (1905) od P. D. Chantepie de la Saussaye.¹⁰⁸ Vedle literatury monografické je nezbytné ke studiu používat kvalitní slovníky, které Pertold v úvodu knihy také zmiňuje.

Věda náboženská se zabývá všemi náboženstvími z mnoha úhlů pohledů, které hned v úvodu Pertold dělí na *obecnou vědu náboženskou – neboli srovnávací vědu náboženskou*¹⁰⁹ a *zvláštní vědu náboženskou – neboli konfesní vědu či konfesní theologii*¹¹⁰, jež se zabývá jednotlivými náboženskými atributy jednoho konkrétního náboženství. Jasně se vyhrazuje pak vůči záměně srovnávací vědy náboženské se srovnávací mytologií, s tím, že každá má odlišný předmět zkoumání.

Co je tedy předmětem a úkolem vědy náboženské? Nabízí se zcela jasná odpověď – jsou jím všechna náboženství, jak to uvádí i Pertold. Ovšem zde se předmět problematizuje, protože je obtížné u mnoha

¹⁰⁸ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 12-13.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 19.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 18.

náboženství zachytit jeho počátky, a tím i popud vzniku. O mnoha zaniklých náboženstvích nevíme nic, a o některých pouze zlomky, čímž jsou dosavadní poznatky neúplné, tak jako samotná vznikající věda, dodává Pertold. Přesto Pertold věří ve vývoj této vědy do stádia, kdy věda pojme všechny znalosti svého předmětu na základě induktivní metody.¹¹¹ V praxi to pak pro badatele znamená uchopit všechna náboženství z jejich různých stránek – od dějin po praktické projevy, vztahy společenské, myšlenkové i citové – a vytvořit tím pevnou základnu vědy. Toto je velmi nesnadný úkol, proto z toho dedukuje důvodnost a možná i jednodušší volbu prvotního zaměření badatelů především na dějiny náboženství.

4.2.1 Pojem a rozsah náboženství

Dříve než Pertold uvede vymezení pojmu náboženství, ke kterému se obecně přiklání on, předkládá čtenáři několik možných výkladů, které se na stanovení pojmu náboženství podílely. Etymologické vymezení pojmu je poměrně komplikované a Pertold uvádí mnohé etymologické výklady, jež souvisí s pojmem náboženství, a to od Cicerona až po pochopení pojmů užívaných ve východních náboženstvích. Podrobuje kritice i M. Müllera a jeho definici náboženství postavenou právě na srovnávací filologii, protože ve svých důsledcích není přesná,¹¹² a tedy tak významná. Stejně tak i historická definice náboženství se ubírá stejnou cestou jako etymologie, neboť také podává historický vývoj slova.

Pertold předkládá příklady, kdy omezený pohled na náboženství či konkrétní myšlenkový směr zužují jeho vymezení a uvádí jej do nepřesností, a udává věcný vlastní výměr náboženství následovně: *„Náboženství jest city provázené a jimi určené vědomí závislosti na něčem, co na onom stupni kulturního vývoje člověka přesahuje jeho schopnosti poznávací a které pod vlivem oněch citů vede ke snaze, buď*

¹¹¹ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 20.

¹¹² Pertold uvádí: *„To jest také velký omyl Maxe Müllera, že mnohdy zaměňuje slova a pojmy, což ovšem souvisí úzce s jeho celkovým filologickým pojetím náboženství.“* viz PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 33.

*obměniti onu závislost, nebo aspoň vykonávati nějaký vliv na předmět oné závislosti.*¹¹³ Takové vymezení pojmu náboženství v sobě obsahuje tři základní složky, jak Pertold následně dodává: „(1.) Vědomí jisté závislosti, která (2.) budí city, jež vedou (3.) ke kultu předmětu oné závislosti – a vedle toho vymezuje zcela jasně předmět náboženství jako veličinu proměnnou.“¹¹⁴ Jeho definice obsahuje právě onu proměnnost náboženství jako jeho podstatnou složku, kterou Pertold chápe jako atribut náboženství reflektující jeho vývoj dle proměnlivosti poznávacích schopností lidí. V tomto bodě se tedy Pertold otevřeně hlásí k evolucionistickým teoriím a názoru, že tvůrcem náboženství je pouze člověk a společnost, což znamená, že předmět náboženství je závislý na kulturním vývoji daného společenství. Pertold totiž individuální rys náboženství nachází pouze snad u nejnižších stupňů lidského vývoje, ale dodává, že: „...ale již v době prvních počátků vznikající civilizace jeví se nám náboženství docela jinak. Všude vidíme, že náboženství jest jev výslovně hromadný (kolektivní), který vyvíjí se záhy v pevné útvary společenské...“¹¹⁵ Významný prvek, který zajišťuje přenos náboženství z generace na generaci, je, dle Pertolda, právě víra. Přenos víry byl v díkci vůdčí osobnosti – ať již rodiny či náčelníka nebo pak kněze, čímž se vytvořily náboženské instituce, díky nimž ovšem náboženství pozbylo individuálního charakteru a stalo se společenskou institucí, mnohdy s významným vlivem. Tímto procesem se uzavřelo utváření náboženství, především ve světových náboženstvích, jak Pertold dodává.¹¹⁶

Tedy pro správné pochopení každého konkrétního náboženství si musíme stanovit předmět onoho náboženství – tedy představu boha či objektu úcty. Dále se badatel musí vyhnout unáhleným srovnáním náboženství, která jsou si velmi vzdálená kulturně, protože právě výrazné kulturní rozdíly vedou často k mylným závěrům z důvodu nedostatečného pochopení. Podstatné je správně pochopit, jak dané společenství

¹¹³ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 39.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 40.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 44.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 51–52.

projevuje onu závislost na vyšší moci, tedy kultovní uctívání a s ním spojené konkrétní obřady, jež mají zajistit náklonnost a případně i ovládnutí uctívané moci – k těmto projevům úcty řadí Pertold tanec, hudbu, modlitbu, zaklínání, kouzla, obřady aj.¹¹⁷ Uctíváním různých kultů docházelo ke štěpení náboženství a míšení s jinými, tak se zřejmě původní indoevropské náboženství rozštěpilo na indické, íránské, slovanské, germánské, italské, řecké, galské a další a podobně i původní semitské náboženství, jak Pertold vykládá vývoj náboženství v dějinách.

4.2.2 Členění náboženství – náboženský světový názor

Pertold provedl členění náboženství podle jejich *tzv. náboženského světového názoru*. Označením „náboženský světový názor“ chápal Pertold způsob chápání a výkladu světa daného společenství v daném čase, který se promítl do náboženských představ, a to od výkladu smrti, přírodních jevů až po abstraktní nebo filozofické otázky. Podle způsobu výkladu světa a života pak Pertold roztřídil náboženství do několika stupňů: *primitivní náboženský světový názor, druhotný náboženský světový názor, náboženský názor světový třetího stupně*,¹¹⁸ z nichž ke každému stupni řadí jednotlivá náboženství, jak bude níže demonstrováno.

Metody, které k tomuto účelu náboženská věda využívá, jsou zejména historická a etnologická, doplněné poznatky z psychologie. Jednotlivá náboženství Pertold označuje jako *prvky náboženského názoru světového*, k nimž patří animismus, fetišismus, teismus, panteismus a ateismus a jejich odvozeniny démonismus, totemismus, šamanismus a další.¹¹⁹ Nabízí se výklad, že Pertold svým rozdělením předkládá vývojovou posloupnost náboženství, což však Pertold vyvrací, protože, jak se pokouší dále dokázat, mnohá náboženství vznikla vedle sebe, nezávisle na sobě, a určovat tak jejich prvenství považuje Pertold

¹¹⁷ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 43–44.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 280–282.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 57.

za neproduktivní pro tuto vědu. Přes toto jeho tvrzení, však později Pertold doznává, že se v něm odráží vývojová linie lidstva.

4.2.2.1 Primitivní prvky světového náboženského názoru

Toto náboženství je charakteristické pro lidi na nejnižší kulturní úrovni, kteří si svět vysvětlovali především prostřednictvím svých smyslů. Obrazotvornost a symbolika naší doby je zcela odlišná od primitivního náboženství, proto Pertold varuje před chybami ve výkladu, pokud bychom se snažili o pochopení této kultury prizmatem naší kultury. Nedostatek písemných pramenů je dalším limitujícím znakem tohoto náboženství. Jeho stopy v dnešní době lze studovat už jen u přírodních kmenů. Mezi primitivní náboženství řadí animismus (preanimismus), démonismus, šamanismus a fetišismus.

Animismus je vírou, která je charakteristická úctou a kultem duší zemřelých, které nás obklopují. Z tohoto kultu se oddělil později démonismus a šamanismus. Oba tyto proudy řadí Pertold k určitým derivacím animismu.

Fetišismus je také velmi úzce spjat s animismem. Pertold se ovšem chce vyhnout zavádějícímu označení, že se jedná o víru v duši, a přiklání se spíše k termínu *substance* či *látka*,¹²⁰ jejíž síla se přenesse na konkrétní předměty, jež mají pak výjimečné vlastnosti. Ve fetišismu nacházíme množství kouzelnických praktik, které mají vyvolat „*kouzelnou sílu*“¹²¹ působící jak na duši, tak i tělo člověka. Předmětem úcty u fetišismu může být jakákoliv věc, které člověk přisoudí výjimečné vlastnosti. V počátcích bádání někteří vědci například označovali za fetišismus kult „*zbožněné přírody*“, jak Pertold uvádí.¹²² A také dodává, že vymezení fetišismu se mezi autory často liší. Po prostudování tématu předkládá na konci kapitoly vlastní charakteristiku fetišismu, který ho zařadil mezi světový náboženský názor a nikoliv pouze mezi kultury. Fetišismus charakterizuje

¹²⁰ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 80.

¹²¹ Tamtéž, s. 81.

¹²² Tamtéž, s. 82.

jako víru v síly, které nevnímáme smysly a které jsou prostoupené v nějakém konkrétním předmětu, jenž je majetkem člověka, a tento předmět pak člověku zprostředkovává kontakt s těmito silami a napomáhá k dosažení výsledků, které by přirozenou cestou nedokázal.¹²³

K primitivnímu světovému názoru Pertold přiřazuje *prvotné útvary soustavného náboženského názoru světového*, jejichž podstatou je také víra v duše, a to 1. *Ctění předků – manismus, a ctění zvířat – animalismus, totemismus.* 2. *Víra v božstva – numina.* 3. *Náboženský názor přírodní.*¹²⁴

Kult předků je známý u několika společenství – například v polynéských náboženstvích, bantuských náboženstvích, a především nejvíce prostoupil do japonské a čínské společnosti. Jeho stopy můžeme nalézt i ve staroindickém, starořeckém, starořímském či severoamerickém náboženství, ale udržuje se někde i v podobě kultu zakladatele náboženství i dnes. Později se kult předků mohl mísit s kultem přírody nebo hrdinů či božstev a dle toho se měnily i obřady k jejich uctění.

V některých případech pak hledal člověk své předky mezi zvířaty nebo i rostlinami a z takového uctívání se vyvinul animalismus neboli totemismus. Ten je nejvíce rozšířen mezi Indiány v Severní Americe a vyplývá především z víry, že člověk má dvě duše – lidskou a zvířecí, přičemž uctíváním takového zvířete, které se musí chránit a je zakázáno ho zabít, se může člověk opět spojit se svou zvířecí duší. Takové zvíře navíc poskytuje člověku ochranu.

Spojením animismu a fetišismu se vytvořil další náboženský proud, který Pertold označuje za *víru v božstva – numen*,¹²⁵ která ovšem nejsou totožná s bohy, tak jak je chápeme v naší kultuře. Božstva jsou síly, zasahující do přírodních dějů, a to nahodilým způsobem, nejsou tedy

¹²³ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 104.

¹²⁴ Tamtéž, s. 281.

¹²⁵ Tamtéž, s. 120.

jejími absolutními vládci. Božstva mají dobré i špatné vlastnosti,¹²⁶ a mohou to být jak různé kouzelné bytosti, tak abstraktní síly zajišťující například ochranu či plodnost nebo zdraví.¹²⁷

Náboženský názor přírodní se vyvíjí později, až tehdy, když člověk přestal řešit pouze základní otázky života, a začal se tázat po přírodních zákonitostech a vztahu člověka k přírodě. Z odpovědí vytvořil prvně přírodní mýty a z nich náboženství. Pertold se domnívá, že přírodní náboženství, stejně jako předešlá zmiňovaná, vznikla srovnáváním člověka s pozorovanými jevy, a tím se vytváří antropomorfní pohled na svět.¹²⁸

Pertold si je vědom nedostatečných znalostí z počátečních fází náboženství. Zrovna tak vývoj náboženství není v jedné vývojové linii s po sobě jdoucími náboženskými proudy, jak jsme si zde výše uvedli – někde na sebe sice navazují, ale jinde zase naopak uvedené náboženské projevy vůbec nenajdeme.

4.2.2.2 Druhotný náboženský světový názor

Náboženství druhého stupně jsou charakteristická rozumovým vývojem člověka a rozvojem jeho abstraktního myšlení, a také návazností na předchozí náboženství, která vznikla z jednoduchých myšlenkových pochodů. Tak se objevuje teismus a jeho odvozeniny polyteismus, henoteismus a monoteismus, jak třídí náboženství Pertold dále.¹²⁹

Osobní bůh,¹³⁰ který je původcem a vládcem celého světa, jenž řídí svět i život člověka, se stává hlavním pojmem tohoto navazujícího náboženství.¹³¹

¹²⁶ Zde vznikají první myšlenky o antropomorfních božstvech, uplatněná především ve starořeckých a starořímských náboženstvích.

¹²⁷ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 124.

¹²⁸ Tamtéž, s. 128.

¹²⁹ Tamtéž, s. 133.

¹³⁰ Pertold jasně rozlišil termín božstva – primitivní náboženství a Bůh – termín druhého stupně náboženství, chápající již Boha jako nebeskou všemocnou bytost nebo bytosti.

¹³¹ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 138.

Vedle náboženských představ člověk objevuje svět i pomocí vědy a výsledkem snahy o sjednocení obou směrů a jejich poznatku je panteismus a druhým východiskem je ateismus, jak dále Pertold rozlišuje.

4.2.2.3 Světový náboženský názor třetího stupně

Náboženství třetího stupně Pertold charakterizuje jako určitý projev úpadku, protože se příliš vzdaluje prvotním jednoduchým lidským představám a přebírá navíc některé vědecké poznatky. Tak se odcizuje běžnému člověku a vytváří „*pavědu, která se zdá prostému lidskému chápání přístupnější, než věda skutečná.*“¹³² Výsledkem tohoto vývoje jsou pověry a lidová lékařství, která začala zkoumat nová věda *folklore*.¹³³

Pověra je, dle Pertolda, „*pochybená, klamná víra, jako výsledek klamných pochodů duševních.*“¹³⁴ Cílem takové víry je dosáhnout vlivu na nadpřirozené síly. Od primitivní víry se pověra liší právě nesprávnými duševními pochody, které jsou zcela odlišné od prvotního jednoduchého chápání člověka, jak Pertold rozvádí svou myšlenku dále a upozorňuje na nesprávné přiřazení pověry k primitivním projevům náboženství. Pověru chápe jako něco, co přichází po víře, tedy přežitek.¹³⁵ Ten ovšem následuje až po primitivním a druhém stupni náboženství, užívajíc některé jejich prvky.

Lidové lékařství je příbuzný útvar k pověrám, má však již složitěji vypracovanou strukturu propojenou kouzly. Lidové lékařství nebylo ve svých počátcích součástí náboženství oproti kouzelnému lékařství primitivního náboženství a bylo k němu přidruženo až vývojem – jako prostředek k upoutání lidí k náboženství a vypořádání se s jeho šířením. Touto cestou se začaly objevovat v náboženství zázraky, k nimž se připojuje i bůh léčitelskou schopností.

¹³² PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 163.

¹³³ Tamtéž, s. 163.

¹³⁴ Tamtéž, s. 164.

¹³⁵ Tamtéž, s. 165.

V některých případech se z pověřivosti vytvořila ucelená náboženská soustava, kterou Pertold nazývá *lidové náboženství*,¹³⁶ které je odrazem propasti mezi myšlenkovým stupněm člověka a světovým náboženským názorem. Lidové náboženství má znaky běžného náboženství jako jsou vlastní obřady a přejaté prvky zejména z primitivních náboženství. Ve svých důsledcích působí taková náboženství spíše rozkladně na celek, vytváří se z nich sekty. Lidová náboženství lze nalézt například na Cejloně, v Tibetu i v Barmě. Místně a obsahově se tato náboženství od sebe liší.

4.2.3 Náboženství jako jev společenský

Přesný vznik náboženství je velmi obtížné určit, ale to, že vzniká velmi brzy po vzniku společnosti, považuje Pertold za zřejmý fakt. Samotné náboženské projevy se liší s ohledem na podmínky, ve kterých vznikaly, a na vývoj konkrétní společnosti, přestože lze v nich najít společný prvek, a to společný základ, kterým je týž náboženský světový názor. Složka vývoje představuje v Pertoldově výkladu významnou a nepochybnou roli.

Společenský element náboženství je dán podstatou náboženství, které se praktikuje především v rámci lidského společenství, a pro lidské společenství představuje stmelující faktor, který společnosti ve svých důsledcích slouží. Náboženství má tedy dvě hlavní složky, jak Pertold uvádí, a to složku čistě náboženskou, a pak složku mimonáboženskou, kam patří například mravnostní a zdravotní pravidla nebo vlastní nábožensko-vědecký výklad apod.¹³⁷

Víru chápe Pertold jako společenský projev provázený obřady, jež mohou mít charakter čistě individuální jako je modlitba, až po společné obřady typu obřadného uctívání kultu, které hrají pro samotné náboženství nepostradatelnou roli.

¹³⁶ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 173.

¹³⁷ Tamtéž, s. 182.

Počátky náboženských soustav najdeme v rodině, kde se individuální náboženství přetváří ve společenský jev, který se rozšiřuje dále nad rámec jedné rodiny. První popudy ke vzniku náboženství byly konfrontace s nemocí a smrtí člena rodiny, ze kterého vznikly první společenské náboženské projevy – od pohřebního rituálu¹³⁸ po široké spektrum obřadnictví, jež vytvářelo těsnější pouta mezi věřícími, což se odrazilo i na úkor individuálního náboženství.

4.2.3.1 Třídění soustav náboženských

V této kapitole se Pertold zabývá způsoby, jakými lze náboženství klasifikovat. Jak uvádí, je několik způsobů klasifikace náboženství, záleží na hlavním třídícím prvku. Dle toho pak známe třídění náboženství dle *genealogie*, zde je hlavním kritériem rozlišení rodová souvislost, nebo pak naopak *morfologické dělení* podle podoby jednotlivých náboženství.¹³⁹ Genealogické dělení náboženství je poměrně jednotné ve svých závěrech a vlastně kopíruje vývoj jazyka a třídění lidstva. Morfologické dělení náboženství je pak produktem náboženské vědy a je ve svých závěrech zatím více neúplné tak jako samotná věda o náboženství, dle Pertolda.

Dalším známým tříděním náboženství je dělení na křesťanské a pohanské nebo na přirozené a zjevené, která jsou ovšem z vědeckého hlediska zavádějící, tudíž je Pertold nepovažuje za vědecky relevantní. Stejně tak nepovažuje za správné dělit náboženství na monoteistická a polyteistická, protože existují náboženství, která neobsahují pojem boha, ale přesto jsou náboženstvími, jak bylo uvedeno již výše. Za poměrně přijatelnější považuje dělení náboženství na *vzniklá sama od sebe a na založená, neboli na náboženství rasová (plemenná) a osobní náboženství*.¹⁴⁰ Pro přehlednost Pertold uvádí v knize třídění náboženství dle morfologie od Hegela, Hartmanna, Siebecka a Tieleho, která jsou dle jeho názoru odlišná především pojmoslovím, a v závěru uvádí vlastní roztřídění náboženství. U Hegelova a Hartmanova roztřídění vidí hlavní

¹³⁸ Pohřební rituál Pertold považuje za první společenský náboženský projev.

¹³⁹ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 191.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 194.

problém v tom, že je neúplné a vychází z jejich filozofické soustavy, která neodráží zcela správně rozličné druhy náboženství.¹⁴¹ Siebeck se blíží ke správnému třídění již více, ale za neadekvátnější pokládá Pertold roztrídění náboženství dle Tieleho.

Pertoldovo vlastní členění náboženství rozlišuje náboženství podle vzniku dané náboženské soustavy, obsahuje tedy důležitý vývojový prvek, jak Pertold sám poukazuje. Jeho cílem bylo vyhnout se zavádějícím hodnotícím kategoriím a podat co nejobektivnější přehled.

Pertold dělí náboženství následovně:¹⁴²

1. *Náboženství prvotná (primerní)* – tato náboženství vznikla z prvotního světového náboženského názoru a reflektují bezprostřední vnímání světa. Z nich se člení *nižší formy* – *animismus, fetišismus*. A *vyšší formy* – *ctění předků (manismus), zvířat (animalismus a totemismus)*.

2. *Náboženství druhotná (sekundární)* – jsou produktem druhotného náboženského světového názoru (teismu) a výsledkem rozvoje lidského myšlení a schopnosti abstrakce. K této větvi patří *přirozená náboženství (polyteismus) a náboženství umělá*, která vznikla převratem nebo reformací nějaké výjimečně osobnosti a velký důraz kladou na správný mravný život. V tomto bodě se přiklání Pertold k Tielemu označení *náboženství etická*.

3. *Náboženství třetího stupně (tertierní)* – jsou to *lidová náboženství*, vyvinutá na základě třetího náboženského světového názoru.

K tomuto třídění Pertold dodává, že si je vědom, že ani toto není dokonalé, protože vede k přílišné schematizaci, a ponechává jej

¹⁴¹ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 196.

¹⁴² Tamtéž, s. 200–201.

k dalšímu bádání. Přičemž spojení genealogické a morfologické by bylo, dle jeho názoru, zřejmě nejpřínosnější.¹⁴³

4.2.3.2 Náboženské společnosti

V začátcích se vytvářely náboženské společnosti z důvodu společného zasvěcování mladíků (případně panen) do dospělosti, při nichž se sloužily různé zasvěcovací obřady. Postupně se rozšiřovaly rituály a s ním spojené okruhy lidí, a tím zasahovalo náboženství do společnosti stále více, až si v některých případech společnost zcela podmanilo, jak vysvětluje Pertold počátky náboženských společností.¹⁴⁴ Náboženské spolky se diferencovaly do sdružení těch, kteří měli onu vyšší moc a tím i postavení, a vedle nich spolky vyznavačů, kteří poskytovali podporu rozvoji náboženství a zajišťovali správný průběh rituálů a obřadů, mohli bychom je nazývat pomocníky.

Společenské spolky se začaly záhy spojovat s náboženskými, ač tento proces nebyl vždy hladký. Nejčastěji docházelo k takové asimilaci, když konkrétní osoba měla velkou moc náboženskou i společenskou, ať to byl například náčelník nebo před ním hlava rodiny. Soupeření a války mezi kmeny přispívaly často k propojení náboženských a společenských zájmů s cílem zajištění blaha a ochrany celému společenství. Touto cestou se pak kumuluje veškerá moc v ruce jedné vyvolené osoby a vznikají tak teokratické státní útvary s kněžskou hierarchií a zákony. Ukotvením náboženských společností vznikají církve a také církevní státy, což vyžadovalo přesná a široké veřejnosti přístupná pravidla. Z pohledu čistě teoretického, tedy ze společenského pohledu, lze náboženství zkoumat vědecky, a to vědou náboženskou v nejširším slova smyslu, dodává Pertold.¹⁴⁵

---

¹⁴³ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 202–203.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 205.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 214.

4.2.4 Věda náboženská

Věda náboženská zkoumá náboženství z několika úhlů pohledu a tím se třídí na následující větve, které Pertold popisuje následovně.

Praktická věda náboženská, která se zabývá jednotlivými rituály a obřady se zřetelem na praktické denní potřeby. Z té se pak vyčleňuje věda *speciální – konfesijní teologie*.

Teoretická věda náboženská se zabývá poznáváním podstaty náboženství, jeho vznikem a vztahy k ostatním náboženstvím. Teoretickou vědu náboženskou Pertold dále dělí na *konkrétní*, jež se zabývá poznáváním skutečných náboženství, a *abstraktní*, která se snaží vystihnout z konkrétního náboženství obecné pojmy.

Počátky náboženské vědy, zejména praktické vědy o náboženství, sahají do dávné minulosti. Teologie, jako náboženská věda praktická, totiž pomáhala vysvětlovat lidem náboženské rituály nebo vytvářela i vlastní kosmologii, když se snažila vypořádávat s novými vědeckými objevy. Tímto způsobem se náboženství snažilo o udržení vlastní moci a současně přivíralo nůžky mezi běžným denním životem člověka a náboženstvím. Pertold v tomto konání vidí hlavní úkol praktické vědy náboženské.

Zvláštním proudem náboženské vědy je *teosofie*, kterou Pertold chápe jako mysticismus, který je charakteristický zejména pro náboženství staré Indie a využívá především citů, fantazie a emočních jevů.¹⁴⁶ Příbuzným proudem k teosofii je *spiritismus*, jenž Pertold označuje za *pověrečnou soustavu* založenou na třetím světovém náboženském názoru.¹⁴⁷

Skutečná teoretická věda náboženská vznikla až v 19. století, kdy se osamostatnily další vědy, a nahromadilo se velké množství materiálu k náboženské tematice. Před vznikem samostatné vědy náboženské

¹⁴⁶ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 220.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 221.

sehrál významnou roli deismus – „...anglický směr filosofický, který se pokusil osvobodit náboženství od autority církevní a vymanit z područí theologie.“¹⁴⁸ A obdobně v Německu vznikla *filosofie náboženská*¹⁴⁹ s hlavním představitelem G. W. F. Hegelem, kterou taktéž Pertold hodnotí spíše jako „výběžek nebo zevšeobecnění theologie zvláštní, speciální.“¹⁵⁰

Základy teoretické vědy náboženské položil Max Müller a významně k jejímu rozvoji přispěly tzv. Giffordovy přednášky.¹⁵¹ Poslední pokus o předložení ucelené náboženské soustavy vydal C. P. Tiele, ale on sám již za svého života viděl ve svém pokusu nedostatky, jak Pertold hodnotí počátky vědy.

4.2.4.1 Obsah a metody vědy náboženské

V závěru knihy se Pertold vrací k předmětu a metodám vědy náboženské, protože, jak nastínil v úvodu, až postupným bádáním se krystalizuje předmět a metody dané vědy.

Náboženskou vědu rozdělila na *konkrétní teoretickou vědu* a *abstraktní vědu*. Přičemž konkrétní teoretická věda přináší poznatky o každém náboženství, jeho vývoji i projevech a dochovaných artefaktech, a srovnávání s ostatními náboženstvími. K tomuto bádání využívá teoretická věda o náboženství především metod pomocných věd, a to etnologie, jazykovědy, historie, antropologie, a především psychologie, kterou Pertold označuje za největší oporu srovnávací metody náboženské.

Srovnávací metoda je pro teoretickou vědu o náboženství jednou z nejpodstatnějších, protože vytváří ony náboženské soustavy. Ovšem v náboženství je potřebná díkce na zcela jiné prvky než například v jazykovědě, jak Pertold uvádí na konkrétním příkladu M. Müllera, který

¹⁴⁸ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 222.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 223.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 223.

¹⁵¹ Giffordovy přednášky byly založené v roce 1885 jako odkaz Adama Gifforda a pojednávají o náboženstvích především z vědeckého pohledu. Přednášky se konaly a konají na skotských univerzitách.

svou srovnávací jazykovědou aplikovanou na náboženství přinesl do této vědy mnoho omylů.¹⁵² Srovnávací metoda náboženská se má zkoumat jevy v celém svém vývoji, nikoliv vytržené z místního a dobového kontextu. A jakými jevy se má tato metoda zabývat? „*Především jsou to podobnosti jevů, které jsou společné všemu lidstvu, dále jsou to podobnosti plemenné a nakonec podobnosti vzniklé převzetím.*“¹⁵³

Abstraktní věda náboženská, kterou dle Pertolda někteří nesprávně označují za filosofii náboženství, se zabývá pojmy a podstatou náboženství jako čistě lidského jevu z pohledu vývoje lidstva. Protože náboženství a víra je prostoupena city, Pertold tedy říká, že: „... *právě úkolem abstraktní vědy náboženské je stanovit zásady, normy, podle nichž nutno hodnotit city náboženské i jevy na těchto citech založené.*“¹⁵⁴ Tímto postupem věda náboženská bude schopna zhodnotit náboženství ve svém celku a vyvine se v jakousi *estetiku náboženství*,¹⁵⁵ což Pertold označuje za její největší úkol.

---

¹⁵² PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 228.

¹⁵³ Tamtéž, s. 229.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 233.

¹⁵⁵ Estetika náboženství v sobě zahrnuje pohled na náboženství, jako individuální jev a současně i společenský, podložený správnými vědeckými postupy.

5 JOSEF HANUŠ – ŽIVOT A DÍLO

Josef Hanuš byl v první řadě katolickým knězem. Lze říci, že jeho jednání bylo především motivováno službou křesťanskému bohu, tudíž i jeho edukační a osvětová činnost byla tímto posláním ovlivněna.

Narodil se v Nových Ohnišřanech 6. ledna 1876. Jeho životní dráhu zachytil snad nejpodrobněji Jan Voborský¹⁵⁶, který byl současně jeho osobním přítelem a obdivovatelem, jak lze vyčíst z jeho spisů. Kromě Jana Voborského je možné nalézt stručné informace o životě Josefa Hanuše i v díle Jiřího Hanuše *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. Přesto se Josefem Hanušem a jeho životní dráhou a tvorbou příliš autorů nezabývalo, a tudíž je omezeno i množství informací o této osobnosti.

Jeho cesta ke kněžství v katolické církvi byla poměrně přímočará. V roce 1894 začal studovat v Praze seminář a v roce 1898 byl vysvěcen na kněze. Jako kněz působil na několika místech, přičemž začínal v Lomnici u Falkova, a po úspěšném obhájení své disertační práce *Poměr Kantova kriticismu k vědeckému důkazu jsoucnosti Boží* v roce 1906 se stal doktorem teologie. Přesunul se do Prahy na gymnázium na Vinohradech a současně působil i v Kolíně, kde vyučoval náboženství.¹⁵⁷

Hanuš dostal studijní stipendium od ministerstva školství a odcestoval do Francie na roční pobyt mezi lety 1919–1920. Zde studoval dějiny náboženství a etnologii na Katolickém institutu pařížské Sorbony u profesora etnologie A. Brose z Melunu. Po návratu z Francie požádal o habilitaci v oboru náboženská věda, kterou získal obhajobou své habilitační práce *Úvod do srovnávací vědy náboženské* (1920).¹⁵⁸ Tato

¹⁵⁶ Jan Voborský (1866–1934) český spisovatel, redaktor a historik.

¹⁵⁷ HANUŠ, J. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 48.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 48.

práce je tematicky zaměřena na religionistiku, která se začíná prosazovat i v českém prostředí. Josef Hanuš vydal uvedený spis pod vlivem studia nově objevených náboženství a ovlivněn rozvíjející se vědou o náboženství v západních zemích a potažmo ve Francii, kde měl možnost získat dostatečné množství studijního materiálu během svého ročního pobytu. Po habilitaci působil na pražské teologické fakultě, kde zahájil své přednášky o srovnávací vědě náboženské, o náboženství primitivů v Austrálii, Africe a Americe, o náboženstvích indických, verismu, brahmanismu, buddhismu a hinduismu a o náboženství v Číně, Japonsku, Egyptě, náboženství starých Peršanů, mysteriích pohanských a synkretismu v době římské.¹⁵⁹ Z tohoto přehledu přednášek, které Hanuš na teologické fakultě vedl, je zřejmé, že měl velmi široký a rozhled nejen o katolickém náboženství, ale i o mimokřesťanských náboženstvích, což bylo nepostradatelnou platformou pro jeho vědeckou činnost v religionistice.

V Paříži se nevěnoval pouze studiu, ale navazoval živé kontakty s místními katolíky, a jedním z výsledků této aktivity byla účast Msgra Baudrillarta¹⁶⁰ na pražském sjezdu katolíků v roce 1920.

V srpnu 1921 byl Hanuš zvolen kanovníkem metropolitní kapituly. Následně byl v roce 1922 jmenován prosynodálním soudcem, členem komise pro katechetské zkoušky a zkoušky ze Starého zákona na bohoslovecké fakultě. Dále profesně stoupal i na reálce v Rakovníku i v Kladně a na gymnáziu na Vinohradech, zde všude byl jmenován ordinariátním komisařem. A jako středoškolský katecheta se stal jednatelem spolku středoškolských profesorů náboženství.¹⁶¹

Byl usilovným budovatelem mezinárodních kontaktů mezi českou a zahraniční katolickou církví. Od svého pobytu ve Francii přispíval do tamních novin články o církevní situaci v Čechách a naopak v českých

¹⁵⁹ VOBORSKÝ, Jan. *Dr. Josef Hanuš: sborník na paměť pátého výročí smrti českého kněze-učence*. Praha: n. vl., 1933, s. 19–20.

¹⁶⁰ Msgr Baudrillart byl tehdejším rektorem Katolického Institutu v Paříži.

¹⁶¹ VOBORSKÝ, Jan. *Dr. Josef Hanuš: sborník na paměť pátého výročí smrti českého kněze-učence*. Praha: n. vl., 1933, s. 20.

periodicích informoval o situaci ve Francii, a to nejen z pohledu církevního vývoje, ale psal i o úrovni francouzského školství a vzdělávacích programů. Zajímal se i o vzdělávací systém a jeho pokroky v Anglii a své poznatky shrnul do článku vydaného ve výroční zprávě gymnázia na Vinohradech pod názvem *O středních a vysokých školách v Anglii* (1913). Prostřednictvím svých článků v časopisech jako byl *Vychovatel*, *Život*, *Jitro*, *Čech* aj., se snažil Čechy informovat o zahraničním dění a inspirovat je k náboženské jednotě a obrodě. V navazování mezinárodních vztahů viděl Hanuš zřejmě veliký potenciál, protože v roce 1920 založil odbor pro pěstování zahraničních styků při *Radě katolíků v Československé republice* a nazval jej *Zahraníční odbor Rady katolíků (ZORK)*. Sám pak podnikal nespočet zahraničních cest za účelem zastupovat Československo a rozvíjet spolupráci. Účastnil se tak mnoha kongresů a oficiálních akcí v zahraničních zemích např. ve Francii, Holandsku, Německu, Rakousku, Velké Británii, Itálii, Spojených státech amerických apod.¹⁶² Za přípravy mezinárodního eucharistického sjezdu v Praze v roce 1924 byl vyznamenán francouzskou vládou stříbrnou medailí a diplomem. V roce 1926 se účastnil ve Spojených státech amerických eucharistického kongresu v Chicagu, kde přednesl v chicagském Koloseu krátký pozdrav a řeč o kultu sv. Václava v anglickém jazyce. Následně se pak i setkal s prezidentem Coolidgem ve Washingtonu.¹⁶³

Jeho houževnatost ho přivedla mezi přední zástupce a organizátory mezinárodních setkání. V Římě byl v roce 1925 zvolen členem stálého komitétu pro pořádání mezinárodních eucharistických sjezdů, byl místopředsedou Lurdského spolku, předsedou spolku sv. Rafaela pro péči o vystěhovalce, členem zemské školní rady v Čechách, předsedou a zakladatelem spolku *Amitié Francoise*. V roce 1926 byl jmenován papežem Piem XI. tajným papežským komořím a v témže roce

¹⁶² VOBORSKÝ, Jan. *Dr. Josef Hanuš: sborník na paměť pátého výročí smrti českého kněze-učence*. Praha: n. vl., 1933, s. 20–21.

¹⁶³ Tamtéž, s. 22.

i arcibiskupským examinátorem pro rigorsa ze speciální dogmatiky.¹⁶⁴ Hanušovo veřejné působení a výkon úřadů a funkcí, které zastával, bylo natolik bohaté, že ani tento výčet není zcela úplný, ale spíše než o přesný přehled jeho veřejných aktivit se tímto pokoušíme deklarovat jeho obrovské vytížení, které skutečně vykonával aktivně. Již zde si můžeme povšimnout toho, že Hanušovo jednání bylo skutečně směřováno především k praktické činnosti ve veřejném životě. Toto by nás mohlo nabádat k závěru, že jeho veřejné aktivity upozadily vědecké bádání, ale ve skutečnosti se Hanuš angažoval i na vědeckém poli. Jak již výše zmíněnými přednáškami, které vedl jako docent teologické fakulty, tak odbornými statěmi a publikacemi, z nichž mnohé najdeme v *Českém slovníku bohovědném*, kde uveřejnil své poznatky k jiným náboženským proudům, jež mnohé byly podkladem i pro jeho přednášky na fakultě, které jsme si uvedli výše. Tematicky se zabýval také etnologií a v neposlední řadě křesťanstvím – jak v českém prostředí, tak v západních zemích, ale i v asijských státech např. v Číně.¹⁶⁵ Svá pojednání psal v češtině, angličtině a francouzštině.

Aktivní životní styl, který Hanuš vedl, zřejmě nenechával příliš prostoru k tomu, aby dodržoval náležitou životosprávu, jak usuzuje J. Voborský, protože Josef Hanuš náhle zemřel 20. dubna 1928 na následky mozkové mrtvice, přičemž dlouhodobě již před smrtí trpěl bronchiálními katary, které jej však podstatně neomezovaly v činnosti. Voborský dodává, že před svým úmrtím se Hanuš připravoval na účast na mezinárodním eucharistickém sjezdu v Sydney.¹⁶⁶ Dne 13. května byla 1928 v Paříži v cizineckém kostele Eglise dioecésaine des étrangers sloužena zádušní mše za Josefa Hanuše, kterou vedl pařížský světící biskup Msgre Emanuel Chaptal. Josef Hanuš je pohřben v rodinné hrobce v Ohnišťanech.¹⁶⁷

¹⁶⁴ VOBORSKÝ, Jan. *Dr. Josef Hanuš: sborník na paměť pátého výročí smrti českého kněze-učence*. Praha: n. vl., 1933, s. 24.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 25.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 25.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 25.

Jan Voborský označuje za nejdůležitější životní dílo Josefa Hanuše „*vybudování styků českých katolíků s katolickou cizinou*.“¹⁶⁸ Hanuš byl vedle aktivního veřejného života v křesťanské komunitě i vědec, který se zajímal o etnologii a ostatní náboženství, což bylo hlavním předmětem jeho přednášek na teologické fakultě. Nyní si proto představíme podrobněji jeho literární dílo *Úvod do srovnávací vědy náboženské*, které je z hlediska religionistiky a tématu této práce pro nás podstatnější, a pokusíme se ho zprvu charakterizovat a posléze srovnat s dílem Otokara Pertolda.

5.1 ÚVOD DO SROVNÁVACÍ VĚDY NÁBOŽENSKÉ

Dílo *Úvod do srovnávací vědy náboženské* vyšlo v roce 1920 jako habilitační práce Josefa Hanuše, na které pracoval již při svém studijním pobytu v Paříži.

Současný český religionista, který jako jeden z mála o Josefu Hanušovi pojednává, o této práci hovoří takto: „*Jeho úvod do oboru je zajímavý především z hlediska důrazu katolické teologie na etnologický výzkum náboženství. Umožňuje také získat solidní představu o počínajícím vlivu historicko-kulturní školy u nás*.“¹⁶⁹ Hanušův důraz na etnologii je v této publikaci skutečně znatelný. On sám se při psaní této knihy totiž přiklání k metodám užívaných v etnologii, a to především k metodě etnologické, potažmo kulturně-historické, o které podobně v knize pojednává (viz kapitola *Škola ethnologická, teorie historicko-kulturní*). Etnologii shledává jako nejvhodnější vědu pro poznávání náboženských projevů lidstva, a to jak u primitivních národů, tak i u vzdělaných, jak Hanuš explicitně rozlišuje tyto skupiny.

Hanušovo dílo je míněno jako úvod do srovnávací vědy náboženské. Srovnávací věda náboženská bylo tehdejší běžné označení pro vzniklou vědu o náboženstvích, jež se snaží, dle Hanušových slov,

¹⁶⁸ VOBORSKÝ, Jan. *Dr. Josef Hanuš: sborník na paměť pátého výročí smrti českého kněze-učence*. Praha: n. vl., 1933, s. 26.

¹⁶⁹ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 81.

srovnávat objevená náboženství s křesťanstvím. Takové pokusy Hanuš ovšem odmítá, protože považuje za nevhodné srovnávat křesťanství s jinými náboženstvími. Důvodem takového postoje je jeho přesvědčení, že nelze srovnávat křesťanství „...bez zvláštní nadpřirozené pomoci a osvícení Božího.“¹⁷⁰ Dále Hanuš doplňuje, že současné bádání ubírající se především ve šlépějích racionalismu se této chyby dopouští, přičemž náboženská etnografie slouží k účelu bádání o náboženstvích podstatně lépe. O křesťanství hovoří jako o náboženství, které je zjevené, a hledání podobných znaků s jinými náboženstvími je nepřínosné a mylné. Toto své tvrzení dále Hanuš doplňuje: „Všichni národové i na nejnižším stupni vývoje stojící mají překvapující vědomí o vyšší nadzemské bytosti, byť někdy zatemněné nebo bájemi porušené vědomí, jímž vysoko stojí nad každým sebevyvinutějším zvířetem.“¹⁷¹ Tato tvrzení Hanuš uvádí v *Předmluvě* své knihy, čímž jasně vymezuje, jakým směrem se bude ubírat jeho bádání. Jeho závěry byly a jsou zcela slučitelné s křesťanským učením, které deklaruje i Hanušův cíl této příručky: „Účelem této příručky jest podnítiti vážné studium vědecké v různých oborech náboženské vědy a zároveň vésti správnou vědeckou metodou ku zdaru, jenž může jen posílití úctu k náboženství a zvláště k vyvrcholení náboženství v učení Kristově, hlásaném církví katolickou.“ Jeho kniha byla odsouhlasena tehdejší katolickou cenzurou k publikaci a označena „*nihil obstat*“ a „*imprimatur*“.¹⁷²

Hanuš rozdělil svou knihu do tří hlavních kapitol – *Dějiny srovnávací vědy náboženské; Dějiny náboženství; Dějiny náboženství: O původu náboženství*. Počáteční seznámení se s osnovou jeho díla vyvolává ve čtenáři otázku, proč autor rozčlenil tuto příručku do podkapitol, které nesou téměř totožný název – *Dějiny náboženství*. Je pochopitelné, že Hanuš se zde pokusil předložit především historii vývoje vědy o náboženství a historii jednotlivých náboženství, ke které použil

¹⁷⁰ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 4.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 5.

¹⁷² Nihil obstat – lat. nic nepřekáží. Imprimatur – k vytištění. Oba termíny používala katolická církev při cenzuře.

zejména historické metody, a tudíž chápeme i centrální téma knihy a cíl jeho práce. Názvy kapitol dále krystalizují v podkapitolách jednotlivých dílů, které mají seznámit čtenáře jak se samotným předmětem dějin náboženství, tak přiblížit i jednotlivé školy, které na dějiny náboženství pohlíží z vlastní perspektivy, přičemž, jak jsme si uvedli již dříve, zvláštní pozornost věnuje Hanuš etnologii náboženství a její metodě.

Níže si tedy uvedeme stěžejní teze Hanušova díla, v podkapitolách kopírující obsah knihy.

5.1.1 Dějiny srovnávací vědy náboženské

Náboženská věda je novou vědou, jejíž vznik Hanuš datuje do druhé poloviny 19. století a jejímž předmětem zkoumání jsou všechna náboženství, jejich původ, vývoj a vzájemné vztahy.¹⁷³

Otázkami náboženství se samozřejmě zabývali lidé od pradávna a první dochované zmínky z naší kultury pocházejí již z antického Řecka a Říma. Všechny tyto pokusy jsou ovšem nevědeckého charakteru, postrádají vědeckou metodu a kritické zhodnocení a ve svých počátcích jsou to především mytologie. O poznání cennější jsou záznamy a poznatky z cest misionářů, které hodnotí Hanuš jako „*prameny k dějinám náboženství... jsou cennými pomůckami, ač ani oni ještě nezaložili vědy náboženské.*“¹⁷⁴

Na následující období racionalismu a osvícenství Hanuš pohlíží poměrně kriticky, protože tyto proudy upřednostňují rozum jako jediný poznávací element a otázku zjeveného náboženství potírají. O racionalismu, explicitně o německém racionalismu, říká, že přinesl: „*zvrácení víry dosud téměř všeobecné ve zjevení nadpřirozené při počátku dějin náboženských, popření zázraku nebo aspoň jeho znehodnocení pro základ dějin náboženských a konečně uznání náboženství pouze přirozeného u lidstva jako základ veškerého bádání*

¹⁷³ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 7.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 13.

*náboženského, tedy nevědecký apriorismus ovládl studium vědy náboženské.*¹⁷⁵ Jeho odmítavý postoj k racionalismu, konkrétně k té podobě, kdy bourá mýty o zjeveném křesťanství, je pochopitelný vzhledem k jeho postavení katolického kněze, a prezentuje tím i všeobecný postoj církve.

Vznik samostatné vědy o náboženství souvisí s velkým množstvím nashromážděných informací o různých náboženských jivech, s poznáváním nových jazyků a rozluštěním různých písem, které vedlo vědce k třídění poznatků a konstituování nové vědy.

Jako průkopníka této vědy označuje německého orientalistu Friedricha Max Müllera (1823–1900)¹⁷⁶, který publikoval články o východním náboženství na úrovni vědeckých prací. Byl velmi vzdělaným v jazykovědě, cizích jazycích i v náboženské vědě, a jeho přičiněním byla založena první katedra dějin náboženství v Oxfordu. Hanuš k němu následně dodává, že ač srovnával indická i perská náboženství s křesťanstvím, měl křesťanství ve velké úctě.¹⁷⁷

Vedle Velké Británie se věnuje vzniku vědy o náboženství ve Francii, ke které má podrobnější znalosti, a to z důvodu svého studijního pobytu v této zemi. Ve svém přehledu věnovanému dějinám náboženské vědy uvádí obecně uznávané osobnosti jako je C. Tiele, Ch. de la Saussaye a W. Schmidt.¹⁷⁸ Hanuš u těchto badatelů hodnotí zejména jejich vědecký přínos pro zkoumání náboženství, ač u některých z nich vnímá jako nedostatek to, že nepokládali křesťanství za zjevené náboženství. V závěru tohoto výčtu uvádí ještě literaturu z katolických zdrojů a jejich zástupce – na prvním místě J. Huby, J. Bricoute, kteří

¹⁷⁵ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 20.

¹⁷⁶ Hanuš jeho jméno uvádí v českém překladu Bedřich Max Müller.

¹⁷⁷ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 24.

¹⁷⁸ S německým profesorem, etnologem, orientalistou a katolickým knězem W. Schmidtem se Josef Hanuš osobně setkal v roce 1921 a jeho učením byl ovlivněn. (viz BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 81.)

sepsali také historii náboženství se zvláštním zřetelem ke křesťanské tradici.

Kromě osobností, které se angažovaly při utváření vědy náboženství, přispěly významně i kongresy pořádané k prezentaci a výměně informací o náboženství. Hanuš uvádí na prvním místě Mezinárodní kongres vědecký katolíků v Paříži, konaný v roce 1891, dále kongres v Chicagu z roku 1893, jež byl otevřený zástupcům všech náboženství, kongres v Basileji v roce 1904 či v Oxfordu v roce 1908 a 1918, Lovani 1912, ve Vídni 1921 a 1923.¹⁷⁹

5.1.2 Dějiny náboženství. Jejich pojem a předmět.

Abychom mohli hovořit o dějinách náboženství, je potřebné vymezit pojmově, co chápeme dějinami náboženství. Hanuš převzal rozdělení Gobleta d'Alviella, které prezentoval na kongresu v Oxfordu v roce 1908 a určil následující tři oblasti dějin náboženství: *dějiny náboženské, srovnávací dějiny náboženské a filosofie náboženskou*,¹⁸⁰ přičemž všeobecné dějiny náboženství popisují náboženský život za přispění pomocných věd, jako jsou psychologie, filosofie, sociologie, jazykověda, archeologie, zeměpis a etnologie. Srovnávací věda náboženská určuje zákony jednotlivých náboženství a hledá podobnosti a rozdíly mezi nimi. Filozofie náboženství je spíše individuální disciplínou, která zkoumá náboženské pohnutky jednotlivců a jejich filozofii.¹⁸¹

Stejně tak se pokusil pojmově vymezit, co je to náboženství. Navazuje na vymezení náboženství různých odborníků,¹⁸² srovnává je a kriticky hodnotí. Ze získaných vědomostí náboženství charakterizuje jako souhrn následujících znaků: „1. *Idea Boha, bytosti nejvyšší nadzemské, osobní, všudypřítomné, vševědoucí, věčné, původce světa, oplatitele, ať*

¹⁷⁹ Katolického kongresu ve Vídni roku 1921 i 1923, kde přednášel i prof. W. Schmidt, se Hanuš osobně zúčastnil.

¹⁸⁰ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 39.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 38.

¹⁸² Uvádí teorii W. Schmidta, Marilliera, E. Durkheima, Tieleho aj.

*ji nazývají jakkoli, ať si někdy nejasně, lidsky neb jinak jednu nebo více takových bytostí nejvyšších představují. 2. Závislost jednotlivce, společnosti na ní, jeví se vírou, hlubokým citem bázně, lásky, kultem vykonávaným společností a zvláště posvěcenými, oddělenými služebníky jako zástupci bytosti té nejvyšší. 3. Víra v život posmrtný, z toho úcta k zemřelým, jeví se obřady pohřebními, touha po spojení s bytostí nejvyšší. 4. Víra v Boha a život posmrtný vytvořila určitý soubor pravidel a předpisů mravních. 5. Vznik náboženské společnosti, v níž víra, kult i mravní předpisy se přísně zachovávají a v národech, kmenech z pokolení na pokolení přenášejí.*¹⁸³ Hanuš k této charakteristice dodává, že je společná všem projevům náboženství ve všech koutech světa, i když některé z uvedených bodů byly vytlačeny a neprojevují se, ovšem současným zkoumáním je lze najít ve svých počátcích. Hanuš nepřijímal evolucionistické hledisko náboženství a věřil, že na počátku bylo jedno náboženství, od kterého se odklonily různé proudy a změnily tak svůj původní charakter.

Náboženství pak Hanuš rozděluje na dvě základní větve, a to na monoteismus, polyteismus. Případně dodává ještě henoteismus¹⁸⁴, který zavádí M. Müller.¹⁸⁵

Jedinou správnou metodou srovnávací vědy náboženské je metoda historicko-srovnávací, jak Hanuš uvádí, a následně podrobně doplňuje, jak tuto metodu správně aplikovat ve vědeckém bádání, protože například komparisté tuto metodu užívali nesprávně. Pro metodu historickou stanovuje tato pravidla: „1. Má býti objektivní, vymeziti, pokud lze, přesně předmět a obsah náboženství, jeho zjevů, použití správně všech pomocných věd¹⁸⁶. 2. Ze stránky subjektivní vzhledem k historikovi má

¹⁸³ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 44-45.

¹⁸⁴ Henoteismus je náboženský směr uznávající jednoho nejvyššího boha, ale vedle něj i existenci dalších nižších božstev.

¹⁸⁵ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 45.

¹⁸⁶ Pomocnými vědami Hanuš myslí především filozofii, filologii, psychologii, etnologii (viz HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 59)

*býti, pokud možno, bez předpokladů a předsudků, proniknuta čistou láskou ku zjevené pravdě, byť i nepříjemné a nepříznivé pozorovateli.*¹⁸⁷

Obdobně se rozepisuje o metodě srovnávací: „1. Jen z historicky správně zjištěných údajů o zjevech náboženských podobných dle všech pomocných věd možno souditi na totožnost, společný původ, příbuznost srovnávaných věr, úkonů náboženských. 2. Z podobností vnějších, nahodilé, povrchní, nemožno hned odvozovati příbuznost nebo totožnost zjevů náboženských rozdílných časem, místem, okolnostmi. 3. Nesprávný přístup „komparatistů“¹⁸⁸ a nevědecky vytvořené teorie o příbuznosti, odvození jedněch náboženství z druhých, zvl. křesťanství.“¹⁸⁹

Aby historik získal správné informace a znalosti o sledovaném náboženství, musí pochopit jak jeho historii a vnější projevy, jako jsou obřady, umění, víra, tak i vnitřní stránku, tedy jak jej vnímá jednatel a i celá společnost a jak je to utváří. V tomto pohledu Hanuš vybízí badatele k přístupu, který dnes označujeme za emický – kdy se pozorovatel snaží pochopit zkoumaný jev z perspektivy těch, kteří jej uznávají a praktikují, nikoliv jej hodnotit z perspektivy vlastní kultury. Pro správný výsledek potřebuje mít badatel hluboké znalosti, jak jednotlivých národů, tak i teologické znalosti. Stejně tak musí umět kriticky myslet a kriticky hodnotit dosavadní prameny k dané problematice. A protože metoda historická zdaleka nestačí k dosažené pravdivého závěru, musí badatel použít i znalostí z pomocných věd náboženských. Ovšem záhy Hanuš varuje před preferencemi a samotnou osobností badatele, protože pro správné vědecké závěry se osobnost badatele mnohdy stala překážkou, když se orientoval na určitý směr, ať filozofický, psychologický, sociologický, nebo

¹⁸⁷ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 48.

¹⁸⁸ Mezi komparatisty řadí S. Reinacha (považoval totemismus za základní náboženství, ze kterého se oštěpily později všechny ostatní). A proudy jako panbabylonismus, panbuddhismus, synkretismus – jež považují křesťanství za výsledek lidského ducha, nikoliv jako zjevené náboženství. (viz HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 64–65.)

¹⁸⁹ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 48–49.

byl proti nějaké konfesi a do závorky uvádí například katolicismus.¹⁹⁰ Srovnávací metoda je vedle historické metody významným činitelem při poznávání náboženství, ovšem je třeba dbát zásad, které Hanuš vyjmenovává, aby byl výsledek vědecký a pravdivý. Těmito zásadami jsou pochopení vnitřních projevů a pohnutek náboženství, chápat sledované náboženství v celém kontextu (společenském, dobovém, kulturním aj.), srovnávat totožné jevy, brát v potaz zásadu transcendentnosti a nadlidského původu. Tímto způsobem se badatel může dostat k výsledkům, které doplní mezery v informacích o daném náboženství nebo ovlivnění jednoho náboženství druhým či jejich vzájemnou závislost nebo přinese nové poznatky o rituálech, obřadech, víře apod.

Evolucionismu a vývojové teorii věnuje Hanuš poměrně podrobnější kritiku s cílem popřít její závěry, především co se týče počátků světa a jeho stvoření, stejně tak jako jeho popírání zjevení a nadpřirozena. Odkazuje se na především katolickou literaturu a na představitele, kteří se k tomuto tématu vyjadřovali například veřejně na konferencích s tím, že evolucionistické závěry pokládá za hypotézy, jež nelze vědecky zkoumat, protože evolucionisté mají nedostatek relevantních důkazů z dané doby. Přesto nevybízí k absolutnímu odmítání výsledků evolucionistů, pouze ke správnému kritickému postoji, jenž je především v souladu s katolickými dogmaty.

Hanuš v knize podrobně popisuje jednotlivé proudy – panbabylonismus, panbuddhismus a synkretismus a rozebírá jak jejich východiska, tak i závěry, jež jsou dle Hanušova mínění mylné.

5.1.3 Dějiny náboženství: teorie o původu náboženství

Samotnou ideu náboženství a jeho původ považuje Hanuš za nejdůležitější otázku celého zkoumání o náboženství. Z historického hlediska považuje za jasné, že křesťanství a židovské náboženství bylo

¹⁹⁰ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 52.

zjeveno, ostatní velká náboženství jako buddhismus, islám mají své historické osobnosti, které jsou jejich zakladateli, a ti vnesli do konkrétního náboženství svébytnou ideu. Pohanská náboženství jsou pro Hanuše samostatnou kapitolou, u kterých není jasný počátek náboženství, a vznikla v lidské kultuře bez historie, tedy dochovaných pramenů – za taková náboženství považuje náboženství primitivních, nevzdělaných národů, jejichž náboženství jsou podložena mytologií. Zde nastupují při vědeckém zkoumání pomocné vědy jako je psychologie, sociologie, filozofie, filologie, jež se dále dělí na dva tábory – na ty, kteří berou v potaz zjevení a křesťanského boha jako jediného, hlásící se ke křesťanské filozofii, a v druhém táboře jsou zastánci psychologie, filozofie a sociologie, kteří vytvořili teorie založené na agnosticismu.¹⁹¹

Psychologické závěry, které prezentuje především americký pragmatismus s hlavním představitelem Williamem Jamesem a Jamesem Leubou, zde Hanuš podrobněji rozebírá a dochází k závěru, že jsou mylné. Uvádí příklady samotných stoupenců pragmatismu, kteří tyto teorie později vyvrátili, a tudíž, ač mají ve vědě silný ohlas, nejsou správnou cestou k pochopení náboženství a Hanuš je nepovažuje za vědy, které by měly samostatně hodnotit náboženství pouze z vlastního pohledu, ale spíše přispět k utváření celkového obrazu o náboženství v roli pomocné vědy. Nikoliv tedy řešit otázku transcendentna, čímž se ztotožňuje se závěry katolického psychologa P. Munyncka.

Sociologická škola, zastoupená především E. Durkheimem, oceňuje sice mravní význam náboženství a zavrhuje závěry pragmatismu, přesto se uchýlila k jinému jednostrannému pohledu na náboženství, který je Hanušem považován taktéž za mylný. Totiž sociologické východisko, že náboženství je jev společenský, který v sobě odráží společenské hodnoty, mravy a vzdělanost a je posilován pouze společností. Tím, že přívrženci sociologie považují náboženství

---

¹⁹¹ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 84–85.

za výsledek společenského vývoje, sklidili Hanušovu kritiku, která se zaměřila i na Durkheimův výrok, že křesťanství ztratilo starý vliv, mizí a přestane.¹⁹²

I v tehdejší filozofii nachází mylné závěry, které prezentuje především nová teorie imanentismu¹⁹³, která je zastoupena především protestantskými teology. Hanuš odmítá jejich závěry tvrzením, že Bůh se nevtělí v žádnou smyslovou podobu, a pouze skrze víru jsme schopni Boha poznat.¹⁹⁴

Filologická škola prezentovaná zakladatelem srovnávací filologie i samotných dějin náboženství Maxem Müllerem přinesla do vědy o náboženství mnoho nových poznatků i impulzů a osvětila i nový směr bádání. Předložila například teorii blízkosti názvů indických a řeckých božstev, či nové poznatky v oblasti mytologie. Přesto je Müllerova teorie překonána, a byla upravena i samotným Müllerem. Problém vidí Hanuš v tom, že M. Müller popírá zjevené náboženství a snaží se o rekonstrukci vzniku přirozeného náboženství pomocí srovnání mytologie. A také jeho příklon k henoteismu¹⁹⁵ odporuje zjevené pravdě a náboženství, o kterém je Hanuš bytostně přesvědčen.¹⁹⁶ Je nezbytné rozlišovat mezi mytologií a náboženstvím, protože mýty jsou pouhé „...vypravování podivuhodných, často nemyslitelných příběhů o božstvech...“¹⁹⁷ Přesto uznává, že mýty jsou velmi rozšířeným jevem u primitivních národů, jak vyplývá z výzkumů.

Až škola antropologická přináší, dle Hanuše, přijatelné výsledky, protože zkoumá náboženství, jeho původ a ideu o Bohu prostřednictvím pozorování, a to především primitivních národů. Antropologická škola má

¹⁹² HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 90.

¹⁹³ Immanentismus je filozofický směr 19. století, který odmítá transcenci a ztotožňuje poznání se zkušeností. Představiteli tohoto směru je W. Schuppe, J. Rehmke.

¹⁹⁴ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 91.

¹⁹⁵ Henoteismus deklaroval M. Müller na indickém náboženství.

¹⁹⁶ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 94–95.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 96.

ovšem dva hlavní proudy – starší nazývaný antropologický, který přejal racionalisticko-evoluční názor, a tudíž z Hanušova pohledu mylný, a mladší proud historicko-kulturní, neboli etnologický, který pracuje s myšlenkou zjeveného náboženství, což je pochopitelně z Hanušovy perspektivy správná cesta. Antropologové pokládají za prvotní náboženství animismus, který se dále člení na fetišismus, totemismus a tabuismus. Protože ovšem animismus záhy nestačil jako odpověď na všechny otázky o původu náboženství, vznikly v antropologickém prostředí další – novější teorie o preanimismu, které nacházely počátek náboženství buď: „...v zosobnění přírody (*preanimistický naturismus*), či v jiné tajné magické síle (*premagismus*) a konečně přímo v božské ideji (*teismu*).“¹⁹⁸

Nejblíže pravdě se ovšem dopracovala etnologie se svou kulturně-historickou metodou, jak Hanuš uvádí. Za zakladatele této vědy označuje jezuitu Josepha Lafiteau, který zmapoval americké domorodce a poukázal na jejich různé vývojové stupně. Etnologie zkoumá národy z duševního vývoje, jak říká Hanuš, a to je její výhradní předností pro dobré výsledky zkoumání náboženských jevů. I etnologii pak Hanuš ještě dělí na starší větev antropologickou, která se zabývá evolučními teoriemi, a na mladší větev historicko-kulturní. Přičemž etnologie historicko-kulturní zastoupená Fritzem Gräbnerem (1877–1934)¹⁹⁹ a Bernardem Ankermannem (1895–1943)²⁰⁰ jako průkopníky etnografie, ke kterým se přidává Wilhelm Schmidt (1868–1954). Základním postulátem historicko-kulturní etnologie bylo přijetí svobody vůle každého jednotlivce, a tím se snažili o vyvrácení evoluční teorie o daném lidském vývoji. Současně historicko-kulturní etnologie vychází z předpokladu „jednoty lidského pokolení jak původem, tak i zákony myšlení a touž přirozeností lidskou, jak nepochybně věda dokázala. Ethnologie má tudíž východisko nejliberálnější, podává ruce všem badatelům milujícím

¹⁹⁸ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 122-123.

¹⁹⁹ Fritz Gräbner byl německý etnolog, autor díla *Metoda etnologie* (1911).

²⁰⁰ Bernard Ankermann byl německý etnolog, studoval africké kmeny a byl Gräbnerovým kolegou.

*pravdu, zde možno říci, je to znamením velkého pokroku vědy, že na témž poli k společné práci sejítí se mohou učenci katoličtí s ostatními, jak také práce vědecké dosti ukázaly.*²⁰¹ Pokud se etnologie vydává na pole náboženského zkoumání, řeší především onu hlavní otázku náboženství, a to původ náboženství u primitivních národů (bez jakýchkoliv písemných památek), národů prehistorických (o nichž máme dochovány hmotné památky) a předkulturní národy, kterými označuje např. staré Kelty, Germány (jsou národy před přijetím křesťanství). Při studiu národů musí etnolog brát v úvahu, že vnější kultura (hmotná kultura) se vyvíjela evolučně, ale vnitřní kultura (duchovní kultura) se takto vždy nevyvíjela, jak deklaruje například na kultuře Římanů. U primitivních národů tak lze dohledat prvotní víru v jediného Boha, která vývojem degenerovala, jak Hanuš dodává. Takových zjištění etnologové dosáhli pomocí tzv. kulturních kruhů (cyklů)²⁰², které zpracoval W. Schmidt. Obdobným způsobem pracuje etnologie u národů prehistorických a předkulturních.

Hanuš dochází na konci své knihy k závěru, že pomocí etnologie může badatel nalézt správný závěr, za který on považuje: *„...křesťanské zjevení prvotní dané prvním lidem. Ti, byvše povýšeni do stavu nadpřirozené milosti Boží, ztratili hříchem tyto nesmírné dary Boží nadpřirozené i mimopřirozené, klesli do bídy hmotné i duševní, ztráceli, jak písmo sv. jasně naznačuje, čím dále, tím více čistou ideu Boha nejvyššího, jež udržovala se vedením Božím, posléze v národu vyvoleném až do příští Kristova.*²⁰³ V samotném Závěru této knihy Hanuš říká, že etnologie je vědou, která správně chápe nezastupitelný význam náboženství v lidské společnosti, ovšem *„první kapitola dějin náboženství jest nerozluštitelná.*²⁰⁴

²⁰¹ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 155.

²⁰² Teorie kulturních kruhů pracuje s charakteristikou náboženských projevů, mravních projevů, institutu manželství, postavení žen a mužů aj., které v jednotlivých etapách vývoje národa popisuje. W. Schmidt rozlišil pět kruhů u primitivních národů v Oceánii a střední Africe (viz HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 157.)

²⁰³ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 164.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 166.

6 SROVNÁNÍ DĚL O. PERTOLDA A J. HANUŠE

Výše jsme uvedli stěžejní teze děl Otakara Pertolda i Josefa Hanuše a v této kapitole se pokusíme o jejich srovnávací analýzu.

Oba autoři sice žili ve stejných společensko-politických podmínkách počátku 20. století, přesto se jejich východiska a životní dráha liší, a nepopíratelně se promítají do jejich názorů i na vědu o náboženství, která nás v této práci především zajímá. Budeme proto brát v potaz právě i tyto podmínky, neboť nelze dobře srovnávat jejich díla bez širšího pochopení okolností, kterými byli oba determinováni.

Při srovnávání těchto osobností české religionistiky si položíme v počátku několik otázek, na které se pokusíme dále nalézt odpověď. Jak oba autoři chápou vědu o náboženství a jak samotné náboženství? Jaký popud je vedl k napsání knihy o náboženské vědě? Jakými vědeckými proudy se nechali inspirovat? K jakým došli závěrům? V čem bylo jejich dílo přínosné a jakou pozici zaujímá v české religionistice?

Dílo Josefa Hanuše nazvané *Úvod do srovnávací vědy náboženské* naznačuje již dle názvu, že se Hanuš zaměřil na srovnávací vědu náboženskou. Porovnáme-li jej s názvem díla Otakara Pertoldova *Základy všeobecné vědy náboženské*, může to vzbudit ve čtenáři otázku, zda oba autoři hovoří o stejném předmětu. Hanuš i Pertold se oba shodují na tom, že v rámci náboženské vědy se aplikuje srovnávací postup nebo můžeme říci metoda. Ve svých počátcích však byla srovnávací věda náboženská považována za stěžejní proud náboženské vědy a přímo identifikována s náboženskou vědou, tudíž v literatuře často najdeme toto označení pro náboženskou vědu. Na pražské univerzitě se například vyučoval jako první obor o náboženství srovnávací věda náboženská. Oba autoři se tedy zaměřili na totožný předmět, který každý z nich dále osobitě uchopil. Hanuš řadí srovnávací vědu náboženskou k odvětví dějin náboženství, ve které je potřeba uvést na pravou míru některé omyly

komparatistů.²⁰⁵ Pertold hovoří o srovnávací vědě náboženské následovně: „...*obecná věda náboženská bývá někdy zvana též srovnávací vědou náboženskou, podle jedné z method, kterých používá, což ukazuje, že označení toto není zcela přesné.*“²⁰⁶ Pertold sám řadí srovnávací vědu podobně jako Hanuš k jednomu z odvětví obecné vědy náboženské. Důvod, proč se Hanuš zaměřil konkrétně na srovnávací vědu náboženskou, nalezneme v jeho úmyslu reagovat svou knihou na dosavadní výsledky bádání náboženských komparatistů, které považoval za nesprávné. Nesprávné především v tom ohledu, že srovnávali dvě nesrovnatelné veličiny, a sice křesťanství s ostatními náboženstvími. Vědu o náboženství, kterou ani jeden z autorů tehdy ještě neoznačoval religionistikou, chápali shodně jako vědu, která se zabývá všemi náboženstvími, a její přístup by měl být založen především na vnitřním pochopení toho kterého náboženství se všemi okolními vlivy.

Jaké byly tedy motivace obou autorů. Hanuš si za cíl své práce totiž vytyčil obnovit úctu k náboženství, a především k nejvyššímu náboženství Kristovu.²⁰⁷ Pokud by byla Hanušova kniha pouze křesťanskou obhajobou, mohli bychom ji přiřadit k teologické konfesní literatuře. Ale tím bychom opomenuli jeho přínos ve vědecké oblasti. Hanuš totiž předkládá erudovaný a vědecký přehled dosavadního vývoje náboženské vědy, a to především z historického hlediska. V tomto ohledu jsou jeho znalosti o této vědě velmi hluboké a naprosto srovnatelné s Pertoldovými, navíc ještě obohacené o detailní zmapování reakcí křesťanské domácí i zahraniční obce na vývoj náboženské vědy. Hanuš přitom apeloval na vědecký přístup ve své knize hned ve svém úvodu.

Pertold si vytyčil cíl vytvořit ucelený přehled dosavadního vývoje a výsledků všeobecné vědy náboženské, který je založen výhradně na vědeckých závěrech, a protože nebyl stoupencem žádného náboženského vyznání, řídil se oproti Hanušovi především vírou ve vědu.

²⁰⁵ Stejně jako M. Müller, který rozlišuje komparativní vědu náboženskou.

²⁰⁶ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 19.

²⁰⁷ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 6.

Jeho vědecké myšlení se ztotožňovalo především s racionalismem a induktivní vědeckou metodou. Racionalismus a induktivní metoda jsou v opozici s Hanušovým náboženským vyznáním, neboť tato metoda vede své stoupence k důkladnému poznávání jednotlivin, ze kterých posléze vytvářejí obecnější závěry. V praxi to znamená, že tato metoda stála za bouráním křesťanských mýtů, což bylo v rozporu s Hanušovou vírou. Hanuš se explicitně k racionalismu vyjadřuje takto: *„Byl a jest to dosud směr racionalistický, jenž brání mnohým učencům přijmout zdravý směr historicko-kulturní, ethnologický a tak přiblížiti se pravému pojetí náboženských zjevů.“*²⁰⁸

Hanušovo křesťanské vyznání a Pertoldovo ateistické a vědecké přesvědčení je tedy v kontrastu, mohli bychom říci, že se zásadně liší metodicky. Je pak zajímavé, že jejich závěry nejsou tak diametrálně odlišné, jak bychom očekávali. Je to zřejmě Hanušovým příklonem a vyjádřenou ambicí předložit vědeckou práci a současně Pertoldovým vědeckým pravidlem nehodnotící vědy, a také díky přístupu, v němž se oba dva shodují v mnoha východiscích, která jsou pro náboženskou vědu typická a stěžejní.

Jak tedy chápe Hanuš a jak Pertold vědu o náboženství? Oba autoři se shodují v tom, že věda o náboženství je mladá věda přinášející do našeho prostředí velké množství poznatků, jež nejsou rozříděné. Podle Hanuše může tento stav vést k jejímu mylnému pochopení a výkladu náboženství na úkor křesťanství. V Pertoldově interpretaci tohoto stavu najdeme důraz na potřebu vydat v našem prostředí systematizující příručku o této nové vědě, určenou v první řadě pro studenty a zájemce o tuto vědu. Věda o náboženství, Hanušovou rétorikou srovnávací věda o náboženství, se má zabývat všemi náboženstvími. Shodu u obou autorů nacházíme i v důrazu zkoumat tato náboženství z pohledu daných aktérů náboženství, a tím proniknout k podstatě náboženství. Oba tedy postupují při poznávání jednotlivých náboženství shodně. Hanuš se

²⁰⁸ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 4.

přítom kloní k etnografické, historické a srovnávací metodě – u srovnávací metody nabádá k velké obezřetnosti, protože například křesťanství bychom neměli srovnávat s jinými náboženstvími, protože jde o náboženství zjevené. Pertold uvádí shodné metody, přičemž i on vyjadřuje ke srovnávací metodě výtku, že je tato metoda převzata z M. Müllerovy srovnávací filologie, kterou ovšem nelze aplikovat na náboženství v jeho původním rozsahu a pojetí.

Oba autoři nacházejí shodu i v osobnostech, které stály u zrodu formující se vědy o náboženství. Jejich hodnocení konkrétních osobností se liší jen v jejich přístupu, tedy Pertoldově racionálním a Hanušově křesťanském. Pertold i Hanuš se shodnou na tom, že poznatky a práce Maxe Müllera patří k základním kamenům vznikající vědy o náboženství, ale i na tom, že je již nyní překonané. Hanuš však navíc pozitivně hodnotí jeho kladný přístup ke křesťanství a Pertold si naopak všímá, že srovnávací metoda ve filologii je ve své přesné kopii nepoužitelná v náboženské vědě. V podobném duchu hodnotí Hanuš další zakladatele religionistiky jako je C. P. Tiele, nebo Ch. de la Saussay, u kterých posuzuje jejich postoj ke křesťanství.²⁰⁹ Naopak Pertold považuje dílo Ch. de la Saussaye za velmi zdařilé a označuje ho za nejlepší dosavadní pokus o systematické pojednání o náboženské vědě.

Pokud se podíváme na jejich postoj k pomocným vědám náboženským, jako jsou etnologie a historie, uznávají oba, že jsou podstatnou součástí vědy o náboženství přinášející hodnotné poznatky. Hanuš však roli etnologie zdůrazňuje mnohem houževnatěji než Pertold, protože její metody a výsledky pokládá za blízké pravdě. Oproti tomu Pertold protěžuje více roli psychologie a sociologie, které sice mají jednostranný výklad náboženství, ovšem jejich výsledky přináší obohacující poznatky pro náboženskou vědu.

---

²⁰⁹ Například učebnici dějin náboženství Ch. de la Saussayeho považuje Hanuš za vědecky velmi přínosnou, ovšem podotýká, že křesťanství nechtěl ve své knize uvést, a je ke zjevenému náboženství odmítavý.

Další otázku, kterou jsme si položili, je, jak oba autoři chápali význam náboženství. Definici náboženství, kterou ve svých knihách oba uvádějí, jsme si uvedli výše, proto se nyní zaměříme na rozdíly. Pertold i Hanuš se shodují na tom, že náboženství je pocit závislosti na jistém předmětu víry. Pertold předmětem víry nazývá *kult*²¹⁰, Hanuš jej označuje za *ideu Boha, který je všudypřítomný, vševědoucí, věčný, původce světa, odplatitel, nebo i více takových bytostí*.²¹¹ Pertold upozorňuje, že náboženství je proměnný jev a liší se vývojem společenství toho konkrétního náboženství. Hanuš tuto proměnlivost ve smyslu evolučního vývoje odmítá a hodnotí tento přístup jako mylný. Odkazuje přitom na P. W. Schmitda a jeho etnologický výzkum, ze kterého vyplývá, že v počátcích měli všichni jednotnou náboženskou představu, která se diferencovala. Hanuš při definici náboženství přidává další dva prvky – a to víra v posmrtný život a úcta k zemřelým, a vznik náboženské společnosti. Víru chápe Hanuš jako „*Vědomí a uznání jedné nejvyšší bytosti nadpozemské (nebo více)*“.²¹² Toto pojetí reflektuje chápání náboženství zejména ve spojitosti s bohem, jak je stavěno i křesťanství. Náboženství je pro Hanuše něco posvátného, co prostupuje každodenní život, ale je od něj přesto odlišné. Pertold chápe náboženství spíše jako výsledek vývoje lidské mysli. K výraznému posunu dospěl Pertold během několika let, když v roce 1956 ve svém díle *Co je náboženství?* cituje definici Bedřicha Engelse, jako výborné vystižení postaty náboženství: „...*všechno náboženství není nic jiného než fantastické zrcadlení v hlavách lidí oněch vnějších sil, jež ovládají jejich každodenní život, v němž pozemské síly přijímají formu nadpozemských*“.²¹³

K jakým závěrům tedy ve svých dílech dospěli? V první řadě je zajímavé, že Pertold do své knihy nezařadil žádný závěr a jeho kniha končí kapitolou o metodách náboženské vědy. Přesto jsou jeho výstupy zřejmé z jednotlivých kapitol, kde uvádí v každé své závěry, a které jsme

²¹⁰ PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920, s. 40.

²¹¹ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 44.

²¹² Tamtéž, s. 40.

²¹³ PERTOLD, Otakar. *Co je náboženství?* Praha: NV, 1956, s. 8.

si pokusili výše uvést. Hanuš svůj závěr věnoval vyzdvižení významu a pozitivního přínosu křesťanství pro lidstvo jak v kulturním, tak i vědeckém ohledu. Dále uvádí své přesvědčení o silné pozici křesťanství, kterou nevyvrátí ani mylná bádání racionalistů, kteří neuznávají „*nadpřirozený ráz křesťanství*.“²¹⁴ Hanuš poukazuje na to, že správnou cestou k vědeckému bádání o náboženství je zkoumání historie náboženství, a to za pomoci etnologie. Ovšem dále dodává, že na úplných počátcích náboženství se zřejmě vědci nikdy nebudou moci shodnout, a toto období nebude nikdy rozluštěno. V tomto názoru se shoduje s Pertoldem.

Jaký mají přínos obě díla, je otázka, na kterou se pokusíme odpovědět ze dvou perspektiv. Jednak z tehdejší perspektivy na počátcích české religionistiky, a poté ze současného pohledu. V prvním případě musíme uvést, že obě díla přinesla systematický přehled o dosavadním bádání tehdejší doby, a tudíž měla velký význam vědecký a studijní vstup do této vědy a obě díla tím splnila ambice podat „úvod“ či „základy“ k této vědě. Pertoldovo nehodnotící racionalistické stanovisko se právem zasloužilo o post stavebního kamene české religionistiky. Hanušovo dílo má taktéž velký vědecký přínos, ač je více zaměřeno na srovnávací vědu náboženskou, ale čtenáři poskytuje stejně tak široký obecný přehled o stavu vědy o náboženství. Hanuš do svého díla přenesl i vlastní víru, což se promítlo do jedné podstatné vlastnosti díla – jeho spis není nehodnotící a nestranný. Toto je skutečnost, kterou čtenář musí vzít v potaz, a která z knihy dýchá, ovšem tato skutečnost neubírá na odborné hloubce díla, které Hanuš předložil. Stejně to vnímal již Karel Skalický, který o Hanušově díle řekl, že předčí i Pertolda po vědecké úrovni.²¹⁵ Ani Hanuš se však o Pertoldovi ve své knize nezmiňuje, stejně tak jako Pertold o Hanušovi. Pertold až navazující knize *Úvod do vědy náboženské* z roku 1947 se o Hanušovi zmiňuje v jedné a nepříliš lichotivé větě.

²¹⁴ HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920, s. 165.

²¹⁵ SKALICKÝ, Karel. *Po stopách neznámého Boha*. Svitavy: Trinitas, 2011, s. 13.

Pertold ve své knize uvádí vlastní závěry nebo definice, které pokládá za nejlépe odpovídající, což lze pokládat za další pozitivní přínos jeho knihy. Ale i Hanuš ve své knize má hodnotící pasáže, ač jsou někdy více a někdy méně ovlivněny Hanušovou vírou.

V dnešním pohledu jsou obě díla již překonaná z vědeckého pohledu. Ovšem z historického hlediska nám poskytují významné historické svědectví o tehdejší vývoji této vědy a myšlení jejich průkopníků u nás. Hanuš další podobné dílo již nevydal. Pertold se pokusil o několik let později předložit v *Úvodu do vědy náboženské* revidovanou verzi, o které se domníval, že je na vyšší úrovni, ovšem toto dílo je ovlivněno Pertoldovým příklonem k marxismu a postrádá právě ono vědecké nehodnotící stanovisko.

Pertoldovo postavení zakladatele české religionistiky je zcela jistě zasloužené a nezpochybnitelné. O rozvoj religionistiky v českém prostředí se zasloužil velkou měrou díky své vědecké, edukační a veřejné činnosti. Je však dlužno říci, že Hanuš v tomto ohledu nezůstal pozadu a vystupoval stejně činorodě jako Pertold. Je tedy otázkou, proč na něj dějiny zapomněly.

7 ZÁVĚR

Tato práce měla za cíl přiblížit počátky české religionistiky a zaměřit se hlouběji na Otakara Pertolda, jako uznávaného zakladatele české religionistiky, versus Josefa Hanuše, katolického kněze a profesora srovnávací vědy náboženské na Teologické fakultě v Praze.

Ukázali jsme si stručný vývoj české religionistiky od jejího založení až po současnost. Česká religionistika prošla svébytnou historií od svobodných počátků, přes násilný útlak ze strany politického režimu, až po znovuoživení a rychlý progres. Nejkritičtější období komunistického režimu za sebou zanechalo jistě nespočet nedořešených otázek a celkové zpomalení této vědy, ovšem porevoluční vývoj s o to větší vervou otevřel dveře svobodnému bádání. Religionistika se opět vrátila na vysoké školy, vytvořily se domácí vědecké spolky, navázala se spolupráce se zahraničím a v neposlední řadě se vytvořila silná obec vědců, kteří tuto vědu rozvíjí a vzdělávají další zájemce. Všechny tyto okolnosti ve svém výsledku vedly k setření rozdílů, které byly dříve považovány za hendikep.

Na začátku se česká religionistika, která se nazývala nejdříve náboženskou vědou, formovala díky vlivům několika osobností, z nichž se do všeobecného vnímání zapsal Otakar Pertold jako zakladatel české religionistiky. Až mnohem později, lze říci až v naší současnosti, se začaly objevovat hlasy, že vedle Otakara Pertolda se pokusil o systematizaci náboženské vědy také Josef Hanuš, jenž stejně jako Pertold svůj pokus vydal knižně v roce 1920. Srovnáním děl obou autorů jsme nastínili východiska a chápání vědy o náboženství u každého z nich. Výsledkem tohoto srovnání bylo pozoruhodné zjištění, že se oba v mnoha bodech shodovali, ač jejich východiska byla v mnohém odlišná a především velmi odlišné bylo jejich vyznání. Hluboké znalosti oboru u obou představitelů a jejich apel na předložení vědecké práce je staví na stejnou úroveň. Ovšem vedle vědeckého přínosu, který je u obou děl

srovnatelný, se do každého díla promítá i osobnost autora. V tomto případě k nevýhodě Josefa Hanuše, a to čistě z perspektivy toho, že není uváděn v literatuře a potažmo v dějinách po boku Otakara Pertolda jako spoluzakladatel české religionistiky. Josef Hanuš se totiž ve svém díle pokusil v souladu se svým katolickým vyznáním o určitou obhajobu křesťanství a právě v tomto ohledu je prolomeno jedno s pravidel vědy - podat nehodnotící informace. Hanuš tento svůj úmysl deklaruje v samém úvodu práce, a tak s ním seznamuje čtenáře, který není pak jeho přístupem zmatený.

Otakar Pertold se ve svém díle oprostil od vyjadřování své sympatie nebo antipatie, což přispívá k tomu, že jeho dílo je označováno za prvotní pokus o religionistické vědecké dílo v našem prostředí. Bylo zajímavé však zjistit, že ani Otakar Pertold se nevyvaroval obdobného přístupu jako Josef Hanuš. Jako ateista a příznivec marxismu se nechal tímto osobním přesvědčením natolik ovlivnit, že jeho pozdější práce jsou hodnoceny spíše kriticky. Zejména jeho druhý pokus o systematické shrnutí dosavadního bádání v náboženské vědě, které nazval *Úvod do vědy náboženské*, z roku 1947 je výrazně ovlivněn marxistickou filozofií, a tudíž ubírá na vědecké hodnotě díla.

Osobnost autora je tedy velmi podstatným rysem, který výrazně ovlivní výsledek celého bádání. Toto je jeden ze zajímavých výstupů, který nám práce přinesla.

Má tedy česká religionistika pouze jednoho zakladatele? Odpověď na tuto otázku nám vyplývá z textu. Otakar Pertold a jeho postavení zakladatele české religionistiky je dané a nepochybné. Postavení Josefa Hanuše v dějinách české religionistiky se začíná teprve pozvolna vytvářet a Josef Hanuš figuruje především v dějinách křesťanského světa. Přesto však i Josef Hanuš přispěl s rozvoji religionistiky v našem prostředí takovou měrou, že by bylo mylné ho opomíjet a neuvádět vedle Otakara Pertolda. Jeho práce a úsilí věnované rozvoji této vědy je stejně usilovné jako Pertoldovo, ač bylo vedeno katolickou vírou.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. 246 s. ISBN 978-80-87378-09-0.

BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Vyd. 2. V Praze: Triton, 2007. 809 s. ISBN 978-80-7254-998-6.

ČSAV. ORIENTÁLNÍ ÚSTAV. PRAHA. SYMPOZIUM a KRÁSA, Miloslav, ed. *Otakar Pertold and South Asian studies: [Symposium Prague 1986, Czechoslovak Society for international relations, Oriental institute of the Czechoslovak Academy of sciences: proceedings]*. Prague: Czechoslovak Society for International Relations, 1986. xiii, 296 s.

DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Teorie a dějiny náboženství*. 1. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. 172 s. ISBN 80-86473-43-0.

Filosofický slovník. 2., opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 463 s. ISBN 80-7182-064-4.

HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 307 s. Dějiny a kultura; sv. č. 10. ISBN 80-7325-029-2.

HANUŠ, Josef. *Úvod do srovnávací vědy náboženské*. V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1920. 175 s.

HELLER, Jan a MRÁZEK, Milan. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004. 316 s. Studijní texty; sv. 1. ISBN 80-7017-721-7.

HORYNA, Břetislav a PAVLINCOVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001. 462 s. ISBN 80-7182-123-3.

LINHART, František. *Úvod do filosofie náboženství*. Praha: Sfinx, Janda, 1930. 200 s. Nové cíle; Sv. 395. Škola vševědná; Sv. 32.

MÜLLER, Friedrich Max. *Introduction to the science of religion*. New edition. London: Longmans Green And Co., 1882. 341 s.

NAHODIL, Otakar. *O původu náboženství*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1954. 226, [iv] s., [16] s. obr. příl. Populárně vědecké edice. Věda a život.

PERTOLD, Otakar. *Co je náboženství?*. 1. vyd. Praha: NV, 1956. 197, [4] s. Universita vojáka; Sv. 60.

PERTOLD, Otakar. *Pověra a pověrčivost*. 1. vyd. Praha: ČSAV, 1956. 141, [1] s. Práce Čs. akademie věd. Sekce filosofie a historie. Věda všem; Sv. 1.

PERTOLD, Otakar. *Úvod do studia náboženství*. Praha: Vilímek, 1919. 42 s., 1 l. Za vzděláním; Sv. 113.

PERTOLD, Otakar. *Úvod do vědy náboženské*. První vydání. V Praze: Melantrich, 1947. 188-[III] s. Svět vědy a práce; Sv. 6.

PERTOLD, Otakar. *Základy všeobecné vědy náboženské*. Kladno: Šnajdr, 1920. 283 s. Knihy východní; Sv. II.

SKALICKÝ, Karel. *Po stopách neznámého Boha*. 4., rozš. vyd. Svitavy: Trinitas, 2011. 192 s. Studium; sv. č. 195. ISBN 978-80-86885-50-6.

VOBORSKÝ, Jan. *Černá růže: in memoriam metropolitního kanovníka Msgre Dra Josefa Hanuše*. Praha: Komitét pro trvalé uctění památky vdp. metropolitního kanovníka Msgre Dra Josefa Hanuše, 1931. 15 s.

VOBORSKÝ, Jan. *Dr. Josef Hanuš: sborník na paměť pátého výročí smrti českého kněze-učence*. Praha: n. vl., 1933. 210 s.

Elektronické zdroje:

ŠTĚCH, František. *Josef Hanuš „zahraniční ministr českých katolíků“ a zakladatel české religionistiky*. In Teologické texty 2006. [online], ©2014. [cit. 25.02.2014]. Dostupné z: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2006-3/Josef-Hanus-zahranicni-ministr-ceskych-katoliku-a-zakladatel-ceske-religionistiky.html>

HONZÁK, Tomáš. *Kdo je kdo*. [online], ©2001. [cit. 10.02.2014]. Dostupné z: <http://www.libri.cz/databaze/orient/search.php?name=Pertold>

Th. Dr. Josef Hanuš. Obec Ohnišťany [online], ©17.03.2014. [cit. 17.03.2014]. Dostupné z: <http://www.ohnistany.cz/obec-1/osobnosti-obce/th-dr-hanus-josef/>

Otakar Pertold. Slovník českých filosofů. Katedra filosofie FF MU [online], aktualizace nevedena. [cit. 17.03.2014]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/pertld.html>

9 RESUMÉ

This thesis deals with the beginnings of Religious Studies in Czech environment. As the title suggests, the thesis addresses two main figures that were at the birth of this science in our country – Otakar Pertold and Josef Hanus. Significance of Otakar Pertold, as a founder of Czech Religious Studies is generally declared. However, there is nothing written about Josef Hanus and his contribution to Czech Religious Studies. Even though they both released a piece of work, which is focused on capturing the existing knowledge of the emerging science of Religious Studies. They both give erudite overview of the leading representatives of Religious Studies and their conclusions and they both taught this course at the University of Prague. And yet one of them is forgotten. Therefore, we asked ourselves how are these authors different. We tried to find the answer through comparative analysis of their works published in 1920, namely Otakar Pertold and his *Základy všeobecné vědy náboženské (Fundamentals of the general religious science)* and Josef Hanus and his *Úvod do srovnávací vědy náboženské (Introduction to comparative religious science)*.

The introduction catches brief development of Religious Studies in Czech environment with its main representatives. The main part is devoted to the life and work of Otakar Pertold and Josef Hanus focusing on the above mentioned works. These works are compared in a separate chapter, as well as the career of both authors. Comparative analysis of Otakar Pertold and Josef Hanus in this work tries to answer some, in advanced, given questions and find out what differences and sameness are typical for both authors.

The difference between Otakar Pertold and Josef Hanus was in fact that Otakar Pertold was primarily a scientist, Josef Hanus a Catholic priest. Otakar Pertold is recognized as the founder of Czech Religious Studies and no-one can deny him this position. But even Josef Hanus

deserves his place at the birth of Czech Religious Studies, which is still, unfortunately neglected.

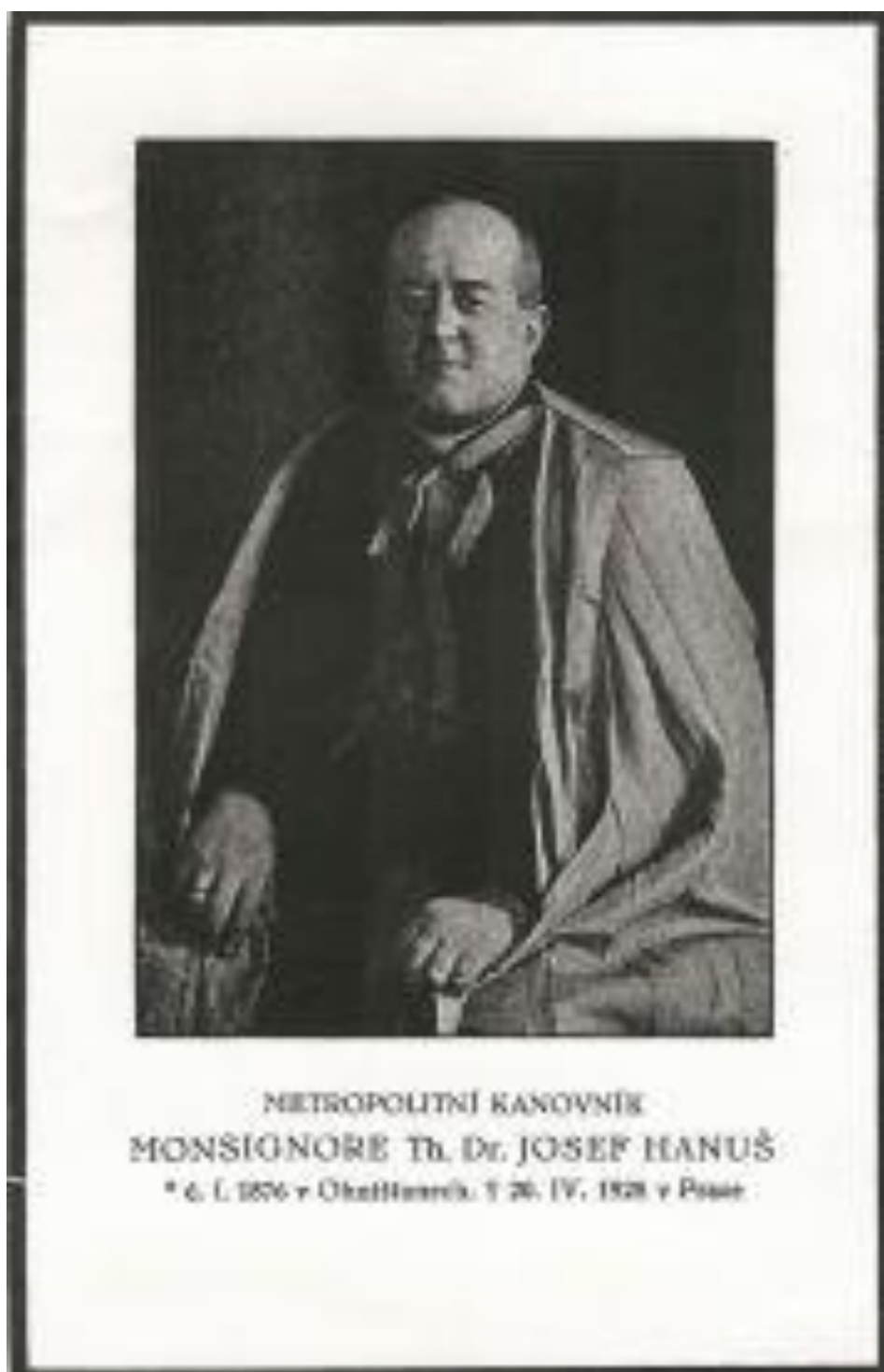
10 PŘÍLOHY

10.1 Příloha č. 1. Otakar Pertold

Zdroj: *Otakar Pertold*. Slovník českých filosofů. Katedra filosofie FF MU [online], aktualizace neuvěděna. [cit. 17.03.2014]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/pertld.html>.

Příloha č. 2. Josef Hanuš

Zdroj: *Th. Dr. Josef Hanuš*. Obec Ohnišťany [online], ©17.03.2014.
[cit. 17.03.2014]. Dostupné z: <http://www.ohnistany.cz/obec-1/osobnosti-obce/th-dr-hanus-josef/>